

هەلویستێ رۆژناما جەمهوریەت یا تورکی ژۆردیگایێن کۆچبەرێن کورد ل مێردین، دیاربە کر و موش ١٩٩١-١٩٨٨

دیلان احمد سلمان

dilan.salman@uod.ac

پشکا میژو، کۆلیژا پەرەردا بنیات، زانکۆیا دهۆک، دهۆک، هەرێما کوردستانی، عێراق.

پوختە:

رۆژناما جەمهوریەت ئێک ژ کەفنترین رۆژنامەنەفەرێ د دیرۆکا رۆژنامەگەریا کۆمارا تورکیادا دەیتە هژمارتن، کو خۆدان پێگەهەکی جەماوەری یی بەرفەرەهە ژلای خۆاندەفان و هەبونا دەستەیه کا نفیسەرێن ناقدارقه، ئەگەر بەرێخودانەکی بۆ بەرپەرێن رۆژناما جەمهوریەت ئەقا داویا چاخێ بوری بکەین، دێبینین تا سالیێن ئەقی سەردەمی داکۆکیەکا زور ل سەر پێشەتایێ سیاسی یێن بیانی و دەولهتێن سنور کرێه، لی باشوری کوردستانی وەک هەقسوێهەکا هەف سنور ب شێوێهەکی سنوردار دەرپەرێن رۆژناما جەمهوریەت دا بەحسێ پێشەت و بویەرێن ئەوی هاتینە کورن.

ئەنفالا کوردێن عێراقی سالا ١٩٨٨ ئێک ژکارەساتێن ترسناک بو، بویە ئەگەرێ کۆچکرنا هزارەها کوردان ب گشتی و کوردێن دەفەرێن بادینان ب تایبەتی بۆ تورکیا، ژ ئالیێ حکومەتا تورکیا قە هاتینە وەرگرتن، ب ئەگەرێ رەوشا ئالوزا تیدا دەرپاز بوین، دەسپێکی ل ئوردیگایێن دەمکی ل دویفدا ل ئوردیگایێن بەردەوام ل باژێرێن ماردین، دیاربە کر و موشی هاتینە ئاکنجیکر.

رۆژناما جەمهوریەت گرنگی ب شێوێهەکی رێژەیی ب ئاوارەیان و خزمەتگوزاریێن ئوردیگیان دناقبەرا سالیێ ١٩٩١-١٩٨٨ دایه، هەر وەسا رۆلهکی گرنگ گێرایه د گەهاندا تراژیدیای مللەتی کورد بۆ تورکیا و جیهانی، ل گەل قە گۆهاستنا هەلویستێن هەریمی و نیفدەولهتی و وان شروقه کرن و گۆتارێن گێدای ئوردیگایێن کوردان ل تورکیا، رۆژنامی بویەر قە گۆهاستینە، و چەندین جارا بەحسێ رەوشا خرابا کۆچبەران ژ ئالیێ خۆاندنی و ساخلهمی و هەمی جورێن خزمەتگوزارییان کرێه، لەورا تارادەکی هاریکار و پرەک بویە ژبو پشتهفانیکرنا کوردان.

پەیفێن سەرەکی : رۆژناما جەمهوریەت، ئوردیگایێن ئاوارەییێن کورد ل تورکیا، مێردین، دیاربە کر، موش.

The stance of the Turkish newspaper Cumhuriyet on the Kurdish refugee camps situated in Merdin, Diyarbakir, and Muş

Dilan Ahmed Salman

Department of History, college of basic education, uiniversity of duhok, Duhok, Kurdish region, Iraq.

Abstract:

The Cumhuriyet newspaper is one of the oldest unofficial newspapers in the history of Turkish journalism. It has gained widespread popularity among readers and features a group of renowned writers. While examining the pages of the Cumhuriyet newspaper from the latter part of the previous century, it becomes evident that the newspaper covered foreign political developments and neighboring countries. However, South Kurdistan despite being a neighboring border region, received limited attention and discussion in the newspaper's pages.

The 1988 Anfal campaign against Iraqi Kurds was a catastrophic event that resulted in the displacement of thousands of Kurds to Turkey. The Turkish government initially accommodated them in temporary camps before relocating them in permanent camps in the cities of Merdin, Diyarbakir, and Muş. The Cumhuriyet newspaper devoted a considerable amount of its coverage to the topic of immigrants and the services provided in the camps between the years 1988 and 1991.

The newspaper has played a significant role in conveying the voice of Kurdish immigrants to Turkey and the world. In addition, it facilitated the exchange of regional and global viewpoints, commentaries, and speeches about the Kurdish camps in Turkey. The newspaper has consistently highlighted pertinent events and emphasized the inadequate conditions faced by refugees in areas such as education, healthcare, and general services.

Keywords: Cumhuriyet newspaper, Kurdish refugee camps in Turkey, Merdin, Diyarbakir, Muş.

پێشه‌کی:

ئه‌گه‌ر به‌رێخودانه‌ی ب دیروکا هه‌ر ملله‌ته‌کی بکه‌ین ب سه‌ده‌ها دیمه‌نێن ناله‌بار و و هه‌موار تومارکریه‌، وێنه‌پێن ئه‌وان ره‌نگه‌قه‌دانا راستیه‌کا دیروکیه‌ ده‌تواوه‌کی دا رویداينه‌، کوردستان وه‌ک وه‌لاته‌ک ژ بویه‌رێن زولم، زورداری، تالانکر، وێرانکر، کوشتن، گرتن، ئه‌نفال و کوچکرێن رزگارنه‌بویه‌، ئێک ژ ئه‌وان بویه‌ران ئه‌نفالا سالا ١٩٨٨ ی ل ده‌قه‌رێن بادینان بویه‌، ئه‌ف بویه‌ره‌ بۆ سه‌ده‌ما ئاواره‌ بونا هزاره‌ها کوردان بۆ تورکیا. لی خو‌ش به‌ختانه‌ ژ ئالی حکومه‌تا تورکیا هاتینه‌ وه‌رگرتن، و ل ئوردیگایێن می‌ردین، دیاربه‌کر و موش هاتینه‌ ئاکنجی کرن، ژیانه‌کا سه‌خت و دژوار دویر ژ هه‌مو مافی پنه‌نا به‌ری بۆ ماوی چوار سالان بۆراندیه‌، زیده‌باری فه‌حه‌واندنا ئه‌وان ب شێوه‌یه‌کی می‌هه‌قانی ناسناقی (کوچه‌ر، ئاواره‌، می‌هه‌قان و نا‌ق هه‌ره‌ به‌ربه‌لاف پێشمه‌رگه‌) ب ئه‌وان هه‌می کوردان ده‌هاته‌ گوتن. پشی چهن‌دین سالی‌ن ئاواره‌بو‌ن به‌شه‌ک ژ کوچه‌هران پشی کۆچا ملیونی زفرین و به‌شه‌کی دیتا پشی بریارا گیرانا په‌رله‌مانی کوردستانی فه‌گه‌ریان.

ئه‌گه‌رێن هه‌لبژارتنا فی بابه‌تی ژ بۆ هندی دزقرن، کو رۆژنامه‌ وه‌ک ژیده‌ره‌کی باش ی دیروکی ده‌یته‌ هژمارتن، له‌ورا هه‌لو‌یست و چه‌وانیا دیتا رۆژنامه‌ جمه‌وریه‌ت بۆ ئوردیگایێن ئاواره‌یێن کورد ل تورکیا پشی ئه‌نفالا بادینان سالا ١٩٨٨ ی جه‌ی گومان و پرسیاری بویه‌، هه‌روه‌سا ره‌فتارا حکومه‌تا تورکیا هه‌مبه‌ری ئاواره‌یێن کورد ب چ شێوازه‌یه‌؟ کو پشی

قەكۆلینی دیار دبیت بابەتی قەكۆلینی گرنگییەكا مەزن هەبویە، چەند خال وبابەتین نەهاتیە بەحسكرن و لیکولین تیدا هاتینە نفیسین و بەحسكرن.

سروشتی قی قەكۆلینی وەسا خواستیە ل سەردەرازینك، پێشەکی و سی تەوهران بەیتە دابەشكرن، كو تیدا گرنگترین ئەنجام هاتینە دیاركرن. تەوهری ئیكی لدور ئوردیگایین دەمکی بویە. تەوهری دوپی ژى دەربارەى ئوردیگایین بەردەوام و بویەر و پێشەاتین ئوردیگیان كا چەوا دناف بەرپەرین رۆژناما جەمهوریەتدا هاتینە بەحسكرن، تەوهری سی ژى ژ هەلوستی وەلاتین جیهایى هەمبەر ئاوارەبونا كوردان و هاریکاریین دەهاتنە هنارتن ژ وەلاتان پێكدەیت.

د ئەق قەكۆلینی دا ژ بلی هندى كو ب شیوہیەکی سەرەکی رێبازا یان میتودا دیروکی د بەحسكرن و قەگیرانا رویدان و پێشەاتین ب شیوہیەکی بابەتیانە، ل دویف دەمی و گرنگیا رویدانان هاتیە بکارهینان، و پێزکنا ئوردیگایین مێردین، دیاربەکر و موش د هەمان دەمدا ژ بەر جوداها بوجوان ژئالی ژیدەری سەرەکی ی قەكۆلینی رۆژناما جەمهوریەت بویە، هەرەسا چاڤپێکەفتن کەسێن دنافا ئوردیگیان دا د ژیان ژ ئالیەکی دیتەر قە، هەستیاری و گرنگیا رویدانان د هەندەك بابەتاندا رێبازا شلوقەکاری هاتیە بکارهینان.

دەرازینگ: هەوێن ئەنفالا ل دەفەرا بادینان و کوچکرنا ئەوان بو تورکیا

ئەگەر سەیری دیروکا هەر مللەتەکی بکەین ب سەدەها دیمەنێن نالەبار و و هەموار تۆمارکرینە، وێنەپێن ئەوان رەنگەقەدانا راستیەکا دیروکییە د کەتوارەکی دا رویداینە، کوردستان وەک وەلاتەک ژ بویەرین زولم، زورداری، تالانکرن، وێرانکرن، کوشتن، گرتن، ئەنفال و کوچکرنا رێزگارنەبویە، ئیک ژئەوان بویەران ئەنفالا سالا ۱۹۸۸ی بویە ل دەفەرین بادینان بۆ سەدەما ئاوارەبونا هزارەها کوردان بۆ تورکیا.

بەرپەرین رۆژنامێن جیهای ژ مانشتین ل دور هەوێن ئەنفالا کوردین عیراق ب شیوہیەکی گشتی، رۆژنامەقانیای تورکی ب شیوہیەکی تایبەتی قالا نە بۆینە، رۆژناما جەمهوریەت (cumhuriyet)، ژ نافێ ئەوی دیارە گێدانەک هەیه ب راکەهاندنا کومارای تورکیا وەک پشەقانەک بۆ بەلاقکرنا کار و چالاکي و پروگرامین بەرامبەر رەخنەگرتن کومارای تورکیا ب پالپشتیا مستەفا کەمال ئەتاتورکی (۱۹۲۳-۱۹۳۸) د ئیک کۆمپانی دا ب هەفپشکیا راکەهاندنکاری شۆرەشا سەرەخویا تورکی یونس نادى و هەفکارین ئەوی نەبیزادە حەمدی وزەکەریا سەرتهل ل ۷ی گولانا ۱۹۲۴ دەست ب وەشانێ کرێ، ل سالا ۱۹۲۵ ب مەبەستا دانەنیاسینا کومارێ و شۆرەشا تورکی بۆ بیانیان رۆژنامە ب زمانێ فرەنسی ل ژیر نافێ (La Republique) بەلاقکرێ، پشقی مرنا یونس نادى ل سالا ۱۹۴۵ کورێ ئەوی نادر نادى بۆ سەرنفیسەر (عبدالرزاق، ۲۰۲۳: ۷).

پشقی بەریخودانەکا ورد هاتیە کړن بۆ بەرپەرین رۆژناما جەمهوریەت ل ل داویا چاخێ بۆری دی بینین تا سالی ن ئەفی سەردەمی تەکەزەکا زور ل سەر پێشەاتین سیاسی یێن بیانی و دەولەتین هەفسو کرێ، ل باشورێ کوردستانێ وەک هەفسویەکا هەف سنور ب شیوہیەکی سنوردار دەرپەرین رۆژناما جەمهوریەت دا بەحسێ پێشەات و رویدانین ئەوی هاتیە کړن. ل بەرامبەر نوچەپێن ل دور باشورێ عیراق کرێ (عبدالرزاق، ۲۰۲۳: ۱۳).

رۆژناما جەمهوریەت پتریا جارێ نوچە ل دور جەنگێ دناقبەرا عیراق-ئیرانی دا بەلاقکرینە، جەنگێ عیراق-ئیرانی (۱۹۸۰-۱۹۸۸) جەنگەکی خۆیناوی بو، کارتیکرنا جەنگی لسەر کوردستانا باشور ب شیوہیەکی ئیکسەر هەبویە، دەربارەى بابەتی گەرین هەوێن ئەنفالان و کارتیکرنا جەنگی ل سەر کوردستانێ جەمهوریەتی هیچ نوچەیهک بەلاقنە کرێ، ل گرنگی ب بەلاقکرنا پێشەاتین جەنگێ عیراق-ئیرانی دایە (Salman, 2021:42)

رۆژناما جەمهوریەت بابەت ل دور بویەر ب شیوہیەکی دەست نیشانکری بەلاقکرن، سەبارەت هەوێن ئەنفالا بۆ سەر کوردستانێ رۆژنامێ چ بابەت ب ئاشکرای دناف بەرپەرین خۆه دا بەحس نە کرینە، ل دەهوا داوی و کیمیا بارانکرنا باژیری

ههلهپچه ١٦ ی ئادار ١٩٨٨ دبابهته کیدا ل رۆژا ٢٣ ی ئادار ١٩٨٨ ی پشی حهفت رۆژان ژ بویه ری بهحسکریه، ل ژیر مانشی ئی ((ئیران دیژیت عیراقی چه کئیمیا بی ب کارئینایه)) ب درێژایا بابه تی خوۆ جمهوریه تی دیارکریه کو نویه ری ئیرانی محهمه د محهلانی ل نهنجومه تی نهته وه یین ئیگرتی نهو یه ک خویاکریه، کو حکومه تا عیراقی چه کئیمیا بی ل دژی کوردان ب کارئینایه، پینچ هزار کوردین سفیل کوشینه، و داخواز ژ نهته وه یین ئیگرتی کریه کۆمسیونه کا فه کۆلینی بو ده فها را کیمیا بارانکری ب هنیریت، رۆژنامی دا دیارکرن ل حهفتیا بوری ب رپیا بارانکرا کیمیا بی ل سهر ده فهرین کوردی ده سپنکریه، باژیرکین خۆرمال، ههلهپچه و گوندین دیر یین کوردی ب رپژه کا ئیکجار زیده گازین کوژه ک و ژههراوی و کیمیا بی یین قه دهغه کری ب کارئینایه. (Cumhuriyet, 23/3/1988: 22839)

پشی ریکهفتنا راپهستانا جهنگی دناقههرا عیراق-ئیرانی ل ٨ ی تهباخا ١٩٨٨ ی، قوناغا ههشتی و داوی یا ههوین نهفلان بو سهر ده فهرین جودا جودا بی بادیان ل ٢٥ ی تهباخا ١٩٨٨ ی ده سپنکر و ههتا ٦ ئیلوی د بهردهوام بوون، و ژ سه دهما ئه فقی ههوی هژماره کا ئیکجار زور ژ تاکین سفیل ل گوندین برجینی و توکه... هتد بهرهف ده فهرین چیا بی چون، و ژ ئه گهری ب کارهینانا بو مین کیمیا بی، ترس و برسان ب هزاره ها کوردان ژ رپانی مالئافی کر. (سعید، ٢٠١٦: ٣٣). ههروه سا هزاره ها تاکین سفیلین کورد کوچکر و بهرهف ده فهرین سنوری چون، زیده باری کوچکرنا ٦٠٠٠٠ تاکین کورد دهر بازی تورکیا بون، و تا سالا ١٩٩١ نیقه ک ژ نهوان کوردان ل تورکیا مانه فه (بابان، ٢٠٠٢: ٣٤١).

ل ١ ی ئیلولا ١٩٨٨ ی رۆژنامی ب بابه ته کی بهحس ئاواره بونا کوردین باشوری کوردستانی بو تورکیا کر، رۆژناما جمهوریه ت ل ژیر ناف و نیشانی ((ئاواره بون یا بهردهوامه)) و هژمارا ئاواره یین کورد ژ ئافره ت و زاروکان بهرهف تورکیا هاتین گه هشتینه حهفت هزار کهسان ل سهر هینا چکورچا و ئولدی ل ده فها ههکاری ب هیقی و یه کئ حکومه تا تورکیا وه بریگر. ب درێژایا نوچه ی بهحس ل کومبونا ٣١ ی تهباخا ١٩٨٨ ی ل ئیستانبولی ژ لای نهنجومه تی ئیمناهی نهته وه یی فه هاتیه کرن، بریارا وه رگرتنا کوردین عیراقی ل گهل پیشکیشکرنا هه می هاریکاریین مروقایه تی هاته دان، ژ ئالیه کی ئه ندامین پارتا (SHP) پارتا خه لک یا سوسیالیستی د کونگره کی رۆژنامه فانی دا دیارکر کو حکومه تا تورکیا نابیت هیچ کورده کی عیراقی ژیا نهوان مه ترسی ل سهره بهیته فه گهراندن، ژ لایه کی دیر فه پارتا گه لا کوماری چا فدییه کا چر دانایه سهر ده فهرین ئاواره هه وان دین. (Cumhuriyet, 01/09/1988: 22996).

بهردهوامیا نوچه یین کوچکرنا کوچه رین کوردستانی بو تورکیا رۆژناما جمهوریه ت ل ٢ ی ئیلوی دژماره کا نوی دا ل بهرپه ری ئیکی مانشیته کئ سهره کی نفیسیایه ((١٠٠٠٠ کهس پیتی ئوردیگایانه)) ب درپژی باس ل کونگری رۆژنامه فانی ی سهروی تورکیا تورگوت ئوزلی کریه، پشی کومبونا نهوی دگهل وه زیرین حکومه تا تورکی بریارا فه هه وان دنا کوردین عیراقی دایه، تیکستی گوتنا نهوی پیکدهات ژ: ((تورکیا دهوله ته کا دیموکراتیه، رپژی ل مافین هه می نهته وان دگریه، یا پیتی دی بو ئاواره یین کورد ب ئه رکه کئ مروقایه تی هیته نهجامدان، دابینکرنا جهی فه هه ویانی و ئافاکرنا ئوردیگیان و که ره ستین ده سپنکی یین ژیا نی ئه رکی تورکیایه. (Cumhuriyet, 02/09/1988: 22997).

سهره رای هه بونا هژماره کا ریکهفتنا دناقههرا تورکیا و عیراقی دژی کوردین ئیراقی، ل تورکیا سنورین خو ه ل ٢٨ ی تهباخا ١٩٨٨ ل هه مبه ر کوردین توشی چه کئیمیا بی بون فه کرن، هه لویستی تورکیا جهی دلخوشیا کوردان و هه می جیهانی بو، چونکه نهوان بیر ل نهوی چه ندی نه کر بو نه ف دهر فه ته دی ژ ئالی تورکیا فه هیته (ئه حمه د، ٢٠٠٩: ١٥).

هژمارا ئاواره یین کورد ل نیزی سنورین تورکیا رۆژ ب رۆژ بهرهف زیده بوونی دجو، له ورا ئیرانی وه ک هه فکاریه ک بو تورکیا بریارا فه کرنا دهرگه هین خو هه مبه ری کوردان دا. رۆژناما جمهوریه ت دژماره یا ٢ ی ئیلولا ١٩٨٨ ی دا نوچه یه ک ژ زارده فی ئازانسا ئیرانی ئیرنا وه رگرت بو، بهحس ل وه رگرتنا ٩٠٠ خیزانین کوردین عیراقی کریه، ل ئیرانی ب شیویه کی رپژه یی کوردین بادیان وه رگرتن، ژ سه ده ما کیمیا بارانکرنا باژیری هه له بجه ل ١٦ ئادار سالا ١٩٨٨، ٣٠٠ ژ نهوان خیزانان ژ سنوری تورکیا

ل ده‌شه‌رداريا هه‌کارى به‌ره‌ف ئيراني چوینه، ژ نه‌گه‌ری هژمارا زورا نه‌وان ل سه‌ر سنورین تورکیا، و لاوازا بارودوخى نه‌وان. وه‌زیرى نافخو ێ تورکیا موسته‌فا کاله‌ملى، وه‌زیرى کاروبارین کومه‌لايه‌تى سه‌فا گیرای و رێقه‌به‌ری گشتى ێ پوليسان بۆره‌انه‌لدین گالى هه‌روه‌سا والی دياربه‌ کرى خه‌یرى کوزاکى ئوغلۆ ژ بۆ چافدییه‌کا توند ل سه‌ر ئاواره‌یین ل ده‌قه‌ری ئاماده‌بوینه، ژ ئالیه‌کی دیتەر وه‌رگرتنا زانیاریان ل سه‌ر ئاواره‌یین قه‌ستا ئیرانی دکهن، ئیک ژ دیده‌فانین کورد ێ کوچکری بویه‌رین کیمیا بارانکرنا کوردان ژئالی حکومه‌تا عیراق قه‌ ژبو روژنامه‌فانی جمهوریه‌تى ئه‌ربیل توشلاپی قه‌ گوه‌استینه؛ ب درێژاهیا گوته‌نا خو‌ه مینا داخو‌ازه‌ی ێ ژ حکومه‌تا تورکیا دیارکریه‌: ((کورد ژ وه‌لاتی خو‌ه نه‌ ره‌فینه‌ به‌لکی نه‌وان ژيانا خو‌ژ گزین کیمیای و بومبا بارانکرین رزگارکریه‌، ته‌ک داخوازا مه‌ قه‌حه‌واندن و پاراستنا ژيانا مه‌یه‌، یان ریکپیدا نا مه‌یه‌ دنافا خا‌کا تورکیا به‌ره‌ف وه‌لاتین دویر بچین)) (Cumhuriyet, 02/09/1988: 22997).

پشتی ده‌ربازبو‌نا کوردان بۆ ناف خا‌کا تورکیا، په‌رله‌مانتار، ماقولیل ده‌قه‌ری، سه‌روکین پارت و ریکخراوین سیاسى ین تورکیا، روژنامه‌فان و په‌یامنیرین رادیو و تیله‌فزیو‌نان، نه‌ندامین سلکی دبلوماسى ین بیانی، ده‌زگه‌هین راگه‌هاندن ین بیانیان، سه‌روک وه‌زیرى تورکیا... هتد نێزیک ل ره‌وشا ئاواره‌یان پرسین، پیتفیتین سه‌ره‌کی ژ خو‌ارن و قه‌خو‌ارن و جل و به‌رگ و پیتفیتین ته‌ندروستی بۆ دابینکر (که‌له‌ش، ۲۰۲۱: ۳۶)، خه‌لکی کوردستانا باکور ب شیوه‌یه‌کی گه‌رم پیتشوازی ل ئاواره‌یان کر و ل نا‌فا مالین خو‌ه قه‌حه‌واندن، جه‌نگیز مومای روژنامه‌فانی جمهوریه‌تى ب شیوه‌یه‌کی مه‌یدانی نێزیکى بویه‌ران بو، ده‌ه‌مان ژمارا خو‌یا ۳۱ ته‌یلولی روژنامی ل به‌ره‌ری ئیک ب مانشیتته‌کی سه‌ره‌کی نفیسیاه (۲۰ که‌س د ئیک ژور دا) ب درێژاهیا نوچه‌ی جه‌نگیز مومای دیارکریه‌، چاپیکه‌فتن دگه‌ل ئاواره‌یه‌کی کورد ب نا‌فی حه‌سه‌ن حوسین محه‌مه‌د کریه‌، ژ زارده‌فی حه‌سه‌نی قه‌ گوه‌استیه‌ ژ خیزانه‌کا ۸ که‌سى پیک ده‌اتن ژ ۶ زاروکان چوار ژ ده‌ست داینه‌ ژ نه‌گه‌ری کیمیا بارانکرین، ل ده‌می هاتنا نه‌وان بۆ نا‌فا خا‌کا تورکیا خیزانه‌کا کوردین باکو‌ری کوردستانى نه‌و و چه‌ند خیزانین دیتەر، کو سه‌ره‌جه‌می نه‌وان گه‌هشتیه‌ ۲۰ که‌سان د ئیک ژور قه‌حه‌واندینه‌، دلخوشیا خو‌ه دیارکر ژ گوتارا سه‌روکی تورکیا ته‌م ب هیفینه‌ هه‌می پیتفیتین ئاکنجیو‌نی بو ئاواره‌یان به‌ینه‌ ته‌رخانکر، ب درێژاهیا نوچه‌ی به‌حس ل نیشانین نه‌وان که‌سان دکر ین کاریه‌ری ل ژیر گزین کیمیای هاتیه‌ کرن، نه‌و نیشانه‌ ژ کوخکه‌کا هشک، هاتنا ئافه‌کا به‌رده‌وام ژ دفن و چافان هه‌روه‌سا قه‌ گه‌راندن به‌ره‌نگی که‌سک پیکده‌هاتن، چاره‌نفیسی نه‌فان که‌سان مرن یان ره‌فین بو. (Cumhuriyet, 03/09/1988: 22998)

۱. دروستکرنا ئوردیگایین ده‌مکی ل تورکیا:

هه‌ر ل دۆر بابته‌ ئاکنجیکرنا کوچبه‌رین کورد روژنامه‌فانی جمهوریه‌تى خه‌لیل نه‌بیلەر د گوتاره‌کی دا د ژمارا ۴۱ ته‌یلولی به‌حس ل ئاکنجی کرنا ۲۰ هزار ئاواره‌یین کورد کریه‌، ب تابه‌تى ل هه‌ردو ئوردیگایین باژیری چکورچایی نێزیکى ویلايه‌تا هه‌کارى، هه‌روه‌سا دانانا ئوردیگایه‌کی ل ویلايه‌تا دیاربه‌کر ژ ۱۲۰۰ خیفه‌تان پیکده‌هیت، زیده‌بارى قه‌ گوه‌استنا ۴-۵ هزار ئاواره‌یان ب ریکا شاحینین تورکی ژ شه‌مدینان بۆ ئیرانی ژ سه‌ده‌ما نه‌بونا خیفه‌تان و لاوازا ره‌وشا نه‌وان ل ده‌قه‌ری (Cumhuriyet, 04/09/1988: 22997) ده‌سپیکا گه‌هشتنا ئاواره‌یین کورد بۆ ناف خا‌کا تورکیا ل ئوردیگایین ده‌مکی هاتنه‌ ئاکنجی کرن، حکومه‌تا تورکیا ب شیوه‌ی میه‌فانی و ده‌مکی قه‌حه‌واندن، ژبه‌ر گفاشتنن نافخو و ده‌ره‌کی نه‌چارو کوچبه‌ران وه‌برگرت، چونکه‌ کوردین کوردستانا باکور هه‌مبه‌ری نه‌وه‌رگرتنا نه‌وان دى هه‌لویت هه‌بیت. هژماره‌کا ئوردیگیان ل ژیر نا‌فی ئوردیگه‌قه‌ری (مجیج)، ئوردیگه‌قه‌ری (پرا که‌ره‌م ئاغای)، ئوردیگ سلوپیا، ئوردیگ ل که‌ناری روبری دیجله‌ (دیاربه‌کر) و ئوردیگ قزله‌په‌ (میردین) ئاواره‌ لى هاتنه‌ ئاکنجی کرن (که‌له‌ش، ۲۰۲۱: ۳۷).

د ژمارا خو‌یا ۵۱ ته‌یلولی روژنامی نفیسیاه: ((هژمارا ئاواره‌یین به‌ره‌ف تورکیا ده‌ین کیم بو))، پشتی ئاماده‌کرنا ئوردیگایین ده‌مکی و قه‌ گوه‌استنا کوچبه‌ران بۆ ئوردیگیان، ژمارا کوچبه‌رین کورد ین ژ عیراق ده‌ین کیم بو، زیا ئاکسوی روژنامه‌فانی

جمهوریه‌ی د یارکر ئاواره‌یین نوی دی بۆ ئوردیگیا دیاربه‌کر هینه‌هه‌ گوهاستن هژمارا که‌سین ل ناڤا وی ئوردیگیا دهینه وه‌گرتن دی ۱۰ هزار که‌سان ده‌رباز که‌ت (Cumhuriyet, 05/09/1988: 23000)

د به‌رده‌وامیا نوچه‌یین گریډای ب لیبوریی هه‌لویستی خۆ ب ریکا رۆژناما جمهوریه‌ت دیارکر، د ژمارا ۷ ی ئیلولی دا ب مانشیته‌کی جودا نفیسیایه ((ئه‌نقهره‌ پشته‌قانی بریارین ئاواره‌یین کورده)) مه‌سعود یه‌لماز وه‌زیری ده‌ره‌ یی تورکیا بۆ جمهوریه‌ی د یارکر: ههر بریاره‌کا کورد سه‌باره‌ت لیبوریی بدن تورکیا پشته‌قانه‌ چ مانه‌هه‌ یان هه‌ گه‌ریان بیت، تورکیا هه‌چ گفاشته‌کی ل سه‌ر ئاواره‌یان نا که‌ت بۆ هه‌ گه‌ریان هه‌ گه‌ر ب هه‌زا ته‌وان نه‌بیت، ب درێژاهیا نوچه‌ی جمهوریه‌ی بوجونا ئاواره‌یان وه‌گرتیه‌ به‌رامبه‌ر لیبوریی نفیسیایه، ئاواره‌یین کورد ب هه‌می شیوه‌یان ته‌فی لیبوریی ره‌تدکه‌ن، برینا ته‌وان یا کویره، پتر ژ ۲۰ هزار که‌سان کوچا داوی کره‌، چاره‌نفیسی ۱۵ تا ۲۰ هزار تاکین کورد یی دیار نینه، مه‌ره‌ما سه‌دام حوسینی ژ لیبوریی هه‌ گه‌راندنا مه‌یه، له‌ورا بریارا مه‌ مانه‌هه‌یه‌ ل تورکیا، گه‌له‌ک جارا عیراقی ته‌ف لیبوریییه‌ راگه‌هاندیه‌ بیه‌هانه‌یا هه‌ گه‌ران و دوباره‌ سزادانی ب دوماهیک هاتیه (Cumhuriyet, 07/09/1988: 23002).

ل رۆژا دویقدا جمهوریه‌ی به‌حس ل نه‌وه‌گرتنا ۱۶۴ ئاواره‌یان کر، و هه‌چ خیفه‌ته‌ک دناڤا ئوردیگیا یوکسه‌کوفایی بۆ نه‌هاته‌ دابینکر، سه‌رما بۆ هه‌ گه‌ری داوی ئینانا ژیا نا دو زاروکان، احمد موسته‌فا بابی زاروکی ۴ هه‌یقی دا دیارکر کوزاروکی ته‌وی هه‌چ ئاریشه‌کا ساخله‌می نه‌ بویه‌ لی ژئه‌ گه‌ری سه‌قایه‌کی دژوار و سار ژیا نا خۆ ده‌ستدا، ل دویف ده‌نگی کوچبه‌ران نوژداره‌ک و دو برینیچ و کارمه‌نده‌کی ساخله‌می بۆ ئوردیگیا یوکسه‌کوفایی هاته‌ ره‌وانه‌کر، پشتی سه‌ره‌دانا چه‌ندین نه‌خۆشان د راپورته‌کا پزیشکی دا دیارکر نیشانین نه‌خوشیا زکچون و هه‌ گه‌راندن و خرابیا خوراکیه، به‌رامبه‌ر ته‌وی چه‌ندی به‌رپرسی ئوردیگیا ته‌وی ژ لای تورکیا هه‌ هاتیه‌ ده‌ستنیشانکر گوت رۆژانه‌ بری ۳.۵ ملیار لیری تورکی ژ لای حکومه‌تا تورکی بۆ ئاواره‌یان ده‌ینه‌ خه‌رجکر (Cumhuriyet, 08/09/1988: 23003).

پشتی خیزانین ئاواره‌یان ل ناڤا ئوردیگیا ده‌می هاتینه‌ ئاکنجیکر، گفاشته‌کا مه‌زن ژ دورپچکر و لیدان و گرتن و گه‌فان لی ده‌اتنه‌کر، ب ئارمانجا ته‌وی چه‌ندی هه‌ گه‌رنه‌هه‌ عیراقی یان به‌ره‌ف ئیرانی بچن، مه‌زترین گه‌ف ((دی هه‌وه‌ پاده‌ستی عیراقی که‌ین)) پیک ده‌ات، لی ته‌ف کاودانه‌ ژ ئوردیگیا هه‌ بۆتیکا دیر یا جودا بو، مینا ئوردیگیا یوکسه‌کوفایی ئاواره‌ ژ سه‌ده‌ما بارودوخین خراب به‌ره‌ف ئیرانی دچون، ته‌وین مای زگورد بۆ ئوردیگیا مچیچ هاتنه‌ هنارتن، پشتی هاتنا وه‌رزى سه‌رمای، چونکه‌ ده‌قه‌ر ده‌قه‌ره‌کا چیاپی و سار بو، به‌ره‌ف ئوردیگیا موش و قزله‌په‌ (ماردینی) هنارتن (که‌له‌ش، ۲۰۲۱: ۳۸).

مه‌جید ئوزتوئج رۆژنامه‌قانی جمهوریه‌ی ل ده‌قه‌را هه‌کاری رۆژا ۱۳ ی ئیلولی د نوچه‌یه‌کی تایبه‌ت دا دیارکر ئوردیگیا نوی و به‌رده‌وام بۆنیزیکی ۳۷۵۰۰ ئاواره‌یان دی هینه‌ دروستکر، ل ئوردیگیا قزله‌په‌ ل باژیری می‌ردین ۱۶ هزار ئاواره، ل موشی ۸۵۰۰ ئاواره‌بو دیاربه‌کر ۱۳ هزار ئاواره‌ دی هینه‌ ئاکنجی کر، ل که‌مپا دیاربه‌ کر چه‌ندین نوینه‌رین حکومه‌تا تورکی هاتینه‌ دیتن مینا: کامه‌ران تیتان، عه‌بدولقه‌دیر ئاکسوی، نورئه‌لدین یه‌لماز؛ د کونگره‌کی رۆژنامه‌قانی دا به‌حس ل رولی تورکیا کر گوت: ((ب درێژاهیا دیروکی تورکیا ب هزاره‌ها ئاواره‌ و په‌نابه‌ر ژ ئیرانی و هه‌غانیان هه‌واندینه، ته‌فرو ل ئاواره‌یین کوردین عیراقی زی بویه‌ خۆدان وه‌ک ئه‌رکه‌کی مروقایه‌تی دویر ژ ههر به‌رژه‌وه‌ندیه‌کا سیاسی یان تایبه‌ت... ناسنامین تایبه‌ت ژ ئاواره‌یین ژپ سه‌ر چواره‌ سالیی دا هینه‌ دروستکر، ژسه‌ده‌ما ئاسانکاریین هاتن و چون و کونترول پشکینانا ئاواره‌یین دناڤا ئوردیگیا دا)) ته‌فه‌ پینگا ئیک بو ژ بو هه‌بونا ئوردیگیا به‌رده‌وام ل تورکیا (Cumhuriyet, 13/09/1988: 23008).

ههر ژ رۆژا هاتنا ئاواره‌یین کورد بۆ تورکیا رۆژناما جمهوریه‌ت ب ریکا رۆژنامه‌قانی خۆ دناڤا بویه‌رین رۆژانه‌ یین ئوردیگیا دا بویه، و نوچه‌یین گرنگ راسته‌وخۆ هه‌ گوهاستنه‌، ل رۆژا ۱۴ ی ئیلولی مانشیته‌کی سه‌ره‌کی به‌حس ل ره‌وش و

دەنگوباسین ئاوارەیین کورد کرێ ((کورد نا فەگەرن)) ل ڕۆژا ٦ی ئەیلوێ عێراقی لیبورین راگەھاند بۆ ئاوارەیین کورد پشی حەفتیە ک دەربازبوی دو ئاوارەیان ب ناڤی نەوزاد قادر و موحمەد صالح داخوازا فەگەریانی پێشکێشی جە شولەزێ کرێ، ل ١٣ی ئەیلوێ تورکیا دەرگەهێ سنوری یی خابور دا پادەستی عێراقی کەرن، ژنالیە ک دیتەر فەمەجید ئۆزتونجی دیارکر ئەو کوردی ل دویف گازی صدام حوسینی فەگەریت ئەم ب سەختەجی و خیانهتکار قەلەم ددەین، ئەم ب هەر ١٠ تەلین خۆ مۆردکەین ئەم نافە گەری. ب درێژایا دەنگوباسی بەحس ل ناوکی و شەرەدەفین دنافا ئۆردیگیان دا کرێ، سەدەم ناوکیا دناقبەر ئاوارەیان و فەرمانبەرین ئۆردیگی فەدگەریت بۆ گازی دەنگە ک بلند ب گوتنا بەل بۆ نەهێلان و ژناقبەرنا سەدامی، پولیسین ئۆردیگی بەرامبەر ڕاوەستیاینە بۆ سەرکۆتکرنا دەنگی ئەشکەنجە ب کارئینایە، ل ئەو پولیسە هەر زوی ژکاری وی پشی پشکینە کا هویر هاتیە دویڕ ئیخستن (Cumhuriyet, 14/09/1988: 23009).

هەلویستی حکومەتا تورکیا هەر ژ دەسپێکا هاتنا ئاوارەیان بۆ ناف خاا تورکیا هەلویستە ک نەدیار بویە؛ دەهان جارن د لێدانین خۆ دا ئاوارەیین کورد ب پەنابەر نە هەلبارتینە بەلکو ب مێهفانین بەروەخت ب ناف کرێنە و وەکو پێشمەرگە ئامارە یی هاتیە کەرن. ئەگەر ب پەنابەر هەژمارتبان پێتھی بۆ هەمی مافین پەنابەر یی ب ئەوان بەخشیان، ئەو چەندە ژ بۆ تورکیا چ ژ ئالیی ئابوری فە یان ژ ئالیی سیاسی فە بارگانیبویە. تورکیا بابەتی ئاوارەیین کوردین عێراقی ب کەیسە ک ناخۆی هەژمارتیە و ب سەدەها جارن باس ل باشی و قەنجین خۆ کرێنە، پتیا دەمان یی خۆش نەبۆویە بەحسی گزنگیا نیف دەولەتی دەربارە یی مللەتی کورد بکەت و خۆ ژ فێ چەندی دویڕ کرێ (ئەحمەد، ٢٠٠٩: ١٦).

ڕۆژناما جەمهوریەت بەرپەرین ڕۆژناما خۆ ژمانشیتین گزنگیدانا حکومەتا تورکیا ب ئاوارەیین کورد فالانە کرێنە، و پتیا دەما پەسنا ڕولی تورکیا کرێ ب شیوەیە ک گشتی، و گزنگیدانا سەرەدانین دەستەکا بلند یا دەستەهلاتا تورکی ب تایبەتی دایە، جەمهوریەتی د هژمارا خۆ یا ڕۆژا ١٦ی ئەیلوێ دا بەحسی سەرەدانا تورگوت ئۆزالی (١٩٩٣-١٩٢٧) (Turgut özal) کرێ بۆ ئۆردیگی دیارە ک ل د ژمارا خۆ یا ڕۆژا ١٧ی ئەیلوێ دا بەحسی و ردەکاریین سەرەدانی کرێنە، مەجید ئۆزتونج ڕۆژنامەفانی جەمهوریەتی ل دیارە ک فە گۆهاستیە سەرۆکی تورکی سەرەدانا کەمپا دیارە کر کرێ، ١٣ هژار ئاوارە دنافا ئەوی ئۆردیگی دا دژین، د گوتارە ک دا ئۆزالی بۆ ئاوارەیان گوت: ((تورکی ژ سالا ١٩٨٠ی تا نوکە د بارودوخین نالەبار دا ژیا، ل ب ئەرکە ک مروفایەتی هوین فەحەواندینە، چ جوداهی دناقبەر هەو و گەلێ تورک دانینە، هەمی مافین گەلێ تورک هەو هەنە، د پلانا تورکیا دایە هەو فەگەرنیتە فە عێراقی ل دێ ب خواست و حەزا هەو بیت))، ل دویفدا ئۆزال و هەفژینا خۆ قەستا ئاوارەیان کر، ئاوارەیک ب ناڤی ئەکرەم مای سۆپاسیا ڕولی سەرۆکاتیا تورکیا کر، هەروەسا بەرپرسی ئۆردیگی صابر احمد بۆ ئۆزالی دیارکر کو پیتقیە ل سەر وەلاتان ژ هاریکاریا مە بکەن، ئۆزالی بەرسف دا؛ هوین ب شیوەیە ک ئاشتیانە و یی ئاریشە بژین تورکیا ب هەمی شیاین خۆ دێ هاریکاریان پێشکێشی هەو کەت) (Cumhuriyet, 17/09/1988: 23012)، سەرەدانا ئۆزالی بۆ ئۆردیگی کورد ل تورکیا هیما یی گزنگیدانا حکومەتا تورکیا بویە ب بابەتی ئاوارەیان فە.

٢. ئۆردیگی بێ بەردەوام:

١.٢. ئۆردیگی (قزلتەپە) مێردین:

جە ئاکنجیبونا ئاوارەیین ئۆردیگی مێردین د کەفتە دەفەرا (ئۆرغەنیزە) ئانکو دەفەرا پێشەسازیی ل ناقبەر باژیری مێردین و باژیری قزلتەپە، ل ئەوی سەرەمی جاددا سەرەکی و نیف دەولەتیا، کو دچو عێراق و سوریا یی ل نێزیک ئۆردیگی مێردین یی دەر باز دبو. (بادی، ٢٠١٤: ٤١، ٤٠).

ل قزلتەپە خەلکی دەفەری پێشوازیە کا گەرم ل ئاوارەیان کر، ل ئەف رەفتارە ل گەل مەرەمێ دەستەهلاتا تورکی نەبو، لەورا هەر ل زوی چونا ئاوارەیان بۆ ناف باژیری قەدەغە کر، و چاقدیریە کا توند ژ ئالیی نوبەدارین ئۆردیگی فە ل ئاوارەیان دەاته

کرن. ئاواره‌پین دنافا ئوردیگیا می‌ردین دا د نافا خیفه‌تان دا د ئاکنجی بون، دنافا ئەوان دا خیفه‌تین (۱ م ۲ هتا ۳* ۲م) هه‌بۆن، دنافا هه‌ر خیفه‌ته‌کی دا ژ که‌سه‌کی تا ۱۶ که‌سان دهاته ئاکنجی کرن (ئه‌حمده، ۱۴: ۲۰۰۷-۴۳).

ئاواره‌پین ئوردیگیا می‌ردین روژانه ژیانه‌کا سه‌خت و دژوار دبره‌سه‌ر، نژیکی ۱۸ هزار ئاواره‌یان دنافا ئوردیگیا می‌ردین دا دژیان ژ هه‌می ئوردیگیان مه‌زنتر و نه‌خوشترو، کو دنالین ژ کیمیا پیدایستی پێژانا روژانه چ ژلای ته‌ندروستی، فی‌کرن، خو‌راک، سوتهمه‌نی، سه‌قای... هتد. (بادی، ۲۰۲۲: ۱۳۳). ل سه‌ره‌نه‌فان نه‌خوشتی و ده‌رده‌سه‌ریا، کارگیریا ئوردیگیا و والی می‌ردین و پولیس و حکومه‌تا توری سه‌رده‌ریه‌کا نه‌گه‌له‌کا باش دگه‌ل ئاواره‌یان دکر ئاواره‌پین ئەفی ئوردیگیا ل جهه‌کی قه‌ده‌ر دژیان، وری ب روژنامه‌فان و شاندين بیانی نه‌دهاته دان سه‌ره‌دانا ئەفان ئاواره‌یان به‌پته‌کرن (بادی، ۲۰۱۴: ۴۹).

نهیسینگه‌ها روژناما جمهوریه‌تی ل ئەنقهره‌ ئاماره‌کا نوی سه‌باره‌ت ئاواره‌پین کورد دژمارا ۳۰ یه‌یلوی دا به‌لا‌فکر، هژمارا ئاواره‌پین کورد ل تورکیا نژیکی ۵۰ هزار که‌سه‌ ده‌ریازکر، ب هژمارا ئاواره‌پین هه‌زا چونا ده‌رفه‌ی تورکیا ۷۸۹ که‌سن ب ریکا جه‌پین شوله‌ژی داخو‌زا مافی په‌نابه‌ری کره‌ بۆ هوله‌ندا، ۱۱۸ که‌سان پێشکشی ئوسترالیا کره‌، ۹۳ که‌سان داخو‌زا په‌نابه‌ری ژ که‌نه‌دا کره‌، ۶۰ که‌سان بۆ سوریا، ۱۴۱ بۆ ئنگلترا، ۱۲۵ که‌سین دیترا داخو‌زا په‌نابه‌ری ژ ئەلمانیا کره‌، ۱۱ که‌سان ژ بۆ سوید، ئاواره‌یان دنافا ئوردیگیان دا ب شیویه‌کی فه‌رمی داخو‌زا ژ بالیوزخانه‌پین وه‌لاتان کره‌ ل ئەنقهره‌ ل ژفانی به‌رسفدانی نه‌ (Cumhuriyet, 30/09/1988: 23025).

روژناما جمهوریه‌ت دچه‌ندین ژمارین خو‌ دا نوچه‌پین لی‌بورینا گشتی ژ ئالیی سه‌دام حوسینی قه‌ به‌لا‌فکرینه‌، دچه‌ندین گهران دا ئاواره‌ به‌ره‌ف عیراقی د ده‌رگه‌هی سنوری یی‌ خابور دا ده‌ریازی عیراقی بویه‌ ب هه‌فکاریا تورکیا، ل ژماره‌یا ۶ ی چریا ئیکی روژناما جمهوریه‌ت نوچه‌یه‌ک به‌لا‌فکر به‌حسی قه‌ گه‌راندنا ۹۶۹ ئاواره‌یان کر ژ ئوردیگیان تورکیا بۆ عیراقی، تورکیا ب هه‌ز و خواستا ئەوان هاریکاری پێ قه‌ گه‌راندنی بۆ عیراقی پێشکشی ئاواره‌یان کره‌. (Cumhuriyet, 06/10/1988: 23031). هه‌ر ل دور لی‌بورینا گشتی روژناما جمهوریه‌ت د ژماره‌یا دویدا یا روژا ۷ ی چریا ئیکی دیارکریه‌ لی‌بورین ژ بۆ کوردین عیراقی بۆ ماوه‌ی هه‌فته‌ی هاته‌ درێژکرن، شوکرو یلدز ده‌قه‌رداری سلوی بۆ جمهوریه‌تی دیارکر، ئاواره‌ی خواستا قه‌ گه‌ریانی هه‌ی ل سه‌ر چه‌ندین گروپان هاتینه‌ دابه‌شکر ب شیوازه‌کی هه‌ره‌ ئاسان ژ ئالیی عیراقی قه‌ ده‌ینه‌ وه‌رگرتن (Cumhuriyet 07/10/1988: 23032).

ئوردیگیا ئاواره‌پین کورد ل می‌ردین ژ ئالی خزمه‌ت گوزاریان قه‌ د ئاستین پیتفی دا نه‌بو، ئیلکه‌ر ماغا روژنامه‌فانی جمهوریه‌تی ل ئوردیگیا می‌ردین گوتاره‌ک د ژماره‌یا ۱۰ ی شوباتا سالا ۱۹۸۹ د روژنامی دا به‌لا‌فکر به‌حس ل ره‌وشا ئاواره‌پین کورد کر د ئوردیگیا می‌ردین دا، ئاواره‌پین کورد ژ عیراقی ره‌فین بۆ تورکیا ئارمانجا ئەوان رزگارکنا پیر، زاروک و ئافره‌تان بۆ ژ چه‌کی کیمیایی، ژ سنوری ده‌ریاز بونه‌ ناف خا‌کا تورکیا ب هیشیا وه‌رگرتنا مافی په‌نابه‌ری، ل ژ روژ ل دویدا روژی ره‌وشا ئاواره‌یان دنافا ئوردیگیان دا به‌ره‌ف سه‌ختی و ناله‌باری دچو، دنالین ژ ئاریشین خو‌راک، ئاکنجی بونی، ده‌رونی، ساخله‌می و کیمیا ئافی. هژمارا ئاواره‌پین ئوردیگیا می‌ردین نژیکی ۱۵۰۲۹ که‌س بون، ل دویدا به‌یانه‌کا فه‌رمی ئامارا ئاواره‌یان ب فی شیویه‌ی ریزکریه‌، ۴۵۴۸ ئاواره‌پین ته‌مه‌نی ئەوان دناقه‌را ۱ - ۶ سالیی دانه‌، ۳۵۸۸ ئاواره‌ ته‌مه‌نی ئەوان ۶- ۱۴ سالیی دانه‌. ل دویدا به‌حس ل ئاواره‌پین ژ نوی ژ دایک بوی کرسه‌رجه‌می ئەوان ۶۰۰ ئاواره‌نه‌، که‌سین مرینی دماوه‌ی هه‌یفین چویی دا ۹۱ که‌یس بویه‌، ۷۰ ئاواره‌ زاروکی د ژ ژیر ۶ سالیی دا بون، ژ ئەگه‌ری وه‌ستیانا ئاواره‌بونی برس و ترس و سه‌رمایی ژیا‌نا خو‌ژ ده‌ست دا بو. زی‌رمایی ئیک ژ ئەندامین دنافا لیژنا به‌ری‌رسین ئوردیگیا می‌ردین بۆو جمهوریه‌تی ره‌وشا سه‌ختا ئاواره‌یان دیارکر، ژیا‌ن دنافا ئوردیگیا دا یا به‌رده‌وامه‌، ئاواره‌ ژیا‌نا هه‌فزیی پیک ده‌ین ل ئاهه‌نگین هه‌فزیی بۆ ئاواره‌یان مینا تازی و شینیانه‌، دنافا ئوردیگیا می‌ردین دا ۶۲ حاله‌تین پیکه‌ینانا هه‌فزیی دروستبویه‌، ل ئاریشا هه‌ره‌ مه‌زن بۆ ئەوان جه‌ی ئاکنجی بونی یه‌ مه‌زنتین خیفه‌ت روبه‌ری وی ۳* ۴- ۵* ۴ م بویه‌ (Cumhuriyet, 10/02/1988: 23058).

۲.۱.۱.۱ ساخلەمى ل ئوردىگيا مېردىنى:

هه‌وێن ئه‌نفالا و بکارئینانا چه‌کێ کیمیایی دژی کوردێن عێراقی ژلایێ حکومه‌تا عێراقی فه؛ ره‌نگفه‌دانه‌کا مه‌زن یا راگه‌هاندنێ ل سه‌ر ئاستی جیهانی ل دویف خودا هینا، و بو‌ئه‌گه‌ر جفاکا نیفده‌وله‌تی دیفچوونی بکه‌ت، هه‌رچه‌نده‌ ل ده‌سپیکێ رایا گشتی یا جیهانی ل به‌رامبه‌ر تاوان و هیژشین پژیی بو‌سه‌ر خه‌لکی کوردستانی بیده‌نگ بون، به‌لی پشتی گه‌هشتنا راگه‌هاندنا جیهانی ب گشتی و یا توورکی ب تایبه‌تی ب فه‌گوهاستنا بویه‌ران، هژماره‌کا وه‌لات و جفاکا نیفده‌وله‌تی هاته‌نه‌ سه‌ر هیل و به‌ره‌ه‌فیی خۆ بو‌پشته‌فانیا ئاواره‌یی کورد ل توورکیا نیشاندان (بارزانی، ۲۵۰، ۲۰۲۱)

سەبارەت پەوشا ساخلەمى، تۈركىي ئىكەم رۇژا ھاتنا ئاوارەيان بۇ سەر سنورى ب شىوھى مېھفانى ھەۋاندن، ب شىوھىە كى كاركرى ھەۋارھاتن و خزمەتتە تەندروستىيىن دەسپىكى ل ئوردىگيان ب رىكا دەرزى دانان و رىكىن پاراستى بى گىروبون دھاتنە بىشكىشكرن(ئەحمەد، ۲۰۰۹: ۳۶).

ل ٤١ ټه لیلوۍ نوینه رښ ئاواره یان ژ بو پوژناما جمهوریت دا دیارکرن، دنافا مه دا ٨ کهس هه نه ب نافي گوليزار سالح، په مزيه سالح، عه زيزه سالح، ميران سالح، فاتيما عه بدوللا، سوبحي عه بدوللا، محه مه د عه بدوللا و ئامينا حوسين شوينوارين کيميا بارانکرنی لی دیارن و ١٩ که سین دیر بریندارین بومبه بارانکرن گوندی ئیکمالی نه؛ پیتقیه نوژدارین بسپور دبورای تیتسکرنی دا پشکینا بریندارا بکه ت و ب راپورت بو جیهانی ب سه لمینین ته م توشی چه کی کیمیاپی بوینه (Cumhuriyet, 04/09/1988: 22999).

ل ئوردىگيا مىردىنى كلىنىكەك ھاتبو دانان، ژ ۳ نوژداران و ۳ برىنپچا و ئامبولانسه كى پىكدھات، ھەوارھاتنا دەسپىكى بۆ ئاوارەيان دنافا كلىنىكى دا دھاتە ئەنجامدان، ھەر ئاوارەيە كى بارودوخى ئەوى بەرەف خرايى چوبا، ژ بۆ نەخوڭخانا مىردىنى دھاتە فەگوھاستن، ژ ئالىە كى دىتر نوژدارىن ئاوارە ژى ھەبوينە جاران چارەسەريا ئاوارەيان كرىە، د.كەمال عوبەيد وەيسى(۱) پترىا جاران چارەسەرى ژ كلىنىكى بۆ ئاوارەيان ھىناينە(باڭى، ۲۰۲۴/۹/۸)، نوژدارىن ئاوارە ل ناڤا ئوردىگيايدا ھارىكارىن نوژدارى ل دەمى پىتتى دا پىشكىشى ئاوارەيىن دىتر كرىنە.

پشتی بورینا چهنډین مه‌ها دیسان د ژماره‌یا ۱۰ ی شوبانې دا جمهوریه‌تې ګرنگې ب لایه‌نې ساخلمییا ئوردیګیا میړدینې دایه، مه‌ترسیا کاره‌ساتین ساخلمیې دنافا ئاواره‌یېن کورد دا دیارکریه، ب درېژاهیا نوچه‌ی به‌حس ل کیمیا ئافې وه‌ک ئاریشه‌یه‌کا سهره‌کی یا بې چاره‌سهری د ئوردیګیا میړدینې دا کریه، نه‌بونا پاک وېژینی دې بیته‌ ئه‌ګهرې ئاریشن ترسناک، زېده‌باری کیمبون و پیساتیا ده‌ستشویا، ل وهرزی ګهرم دې کاره‌ساتین مه‌زن ل دویف خو هینیت، تیمه‌کا پزیشکی یا پیکهاتی ژ سې نوژداران بو جمهوریه‌تې دیارکر دقې وهرزی دا نه‌خوشیا ههره مه‌زن دنافا ئاواره‌یان دا کوخک و پهرسیفن، ژ سهرجه‌مې ۳۰۰ پېشمه‌رګه‌یان روژانه ۲۵۰ ئاواره ژ نه‌خوشیې دنالن، هه‌روه‌سا دیارکر ماوه‌ی ۴۰ سالانه‌ ئه‌ف که‌شې توند بسهر تورکیا دا نه‌هاتی. ئیلکه‌ر ماغا چاف پیکه‌فتن دګه‌ل به‌رپرستې ئوردیګیا میړدینې کریه، ژ نژیک ژ ره‌وشا ئاواره‌یان پرسیه، صالح رزګار ئیک ژبه‌رپرستې ئوردیګیا میړدینې ژ ئالیې ئاواره‌یان فه‌ هاتبو هه‌لېژارتن دیارکر، تا نوکه‌ هیچ رېکخراوه‌کا جیهانی یا ساخلمیې سهره‌دانا ئوردیګیې نه‌کریه، و ب چ ره‌نگان تیست بو ئاواره‌یان ناهیننه‌ کرن، داکوکیې دکم کیمیا ئافې ئه‌ګهرې هه‌می نه‌خوشیانه، وهرزی ګهرمې کاره‌ساتین ساخلمیې یېن مه‌زن دې ل دویف خو هینیت (Cumhuriyet, 10/02/1989: 23158).

رېوژناما جمهوريه د ژماره يا ۱۰ ي گولاني دا سه بارهت رهوشا ساخلميا ئاواره يين كورد ل ميړديني دياركر، احمد نه فروز جيگري والي ميړديني بو جمهوريه تي دياركر، ئاواره ديژن رهوشا مه ژ هه مي ئاليان يا هه مواره، ب تاييهت ژ ئالي ساخلمي ڤه، لي رهوشا ساخلميا ئاواره يان د ئاستين باش دايه نه ز ته كه ز دكه م كيما سي د بنگه هين ساخلميا ئوردياغي دا هه نه، لي نه و كيما سيه نه بونه نه گهري زوربونا رنژا مري، بهروڤاري ژبان دنفا ئوردياغي دا يا بهرده وامه، بهلگه ژ

دایکبونا نژیکی ٦٧٠ زارویانه، ژ ماوهی دامه زانندا ئوردیگی تا میژویا ئەقرو، ل روژین بوری ئافرهته کا ئاواره ب نافی رهمزیا دو ئاواره پهیدابوینه، لی ژیرناکهه کیشا سه ره کی یا ئاوارهیان نه بونا ناسنامه کا سیاسی و نه بونا مافی پهنا بهری یه (Cumhuriyet, 10/05/1989: 23245).

رهوشا ئوردیگی ژ ئالی ساخله می قه گه له ک یا نه خوش بو، نه بونا نوژدارین تایبه تمه ند کیشه یه کا مه زن بو ژ بو چاره سه رکنا ئافره تان، نه خاسمه رهوشین ژدایکبونی، کیم جارن نه خوش بو چاره سه رکرنی قه دگوه استنه نه خوشخانا گشتی ل میردینی لی لژیر چاقدیریا می و پولیسان بو، ئیک ژ نه خوشین هاتینه چاره سه رکرن دنافا ئوردیگیا میردینی رهمزیا شه عبانه، ژنه کا دو گیان بو، ل دهسپیک توشی نه خوشیا زهرکی بول نه خوشخانین میردینی هاتبو چاره سه رکرن، ل دویفدا دو زاروک ژ دایکبونه، ل کلینیکا ئوردیگی هیچ هاریکاریه ک بو بارودوخ ئه وی نه هاتبو ئه نجام دان، رهوشا خاتین رهمزیای به رهف خرابی دچو، لی نوژدارین ئوردیگی ب گوتنا پیشمه رگه کی دو پیشمه رگین ژ دایک بوین قه د مژویل بون، تا وی راده ی ژنه بونا شیر دایکی ئیک ژ ئه وان زارویان ب نافی موراد ژیا نا خو ژ دهست دا لی کچا ب نافی باران هاته رزگارکرن ب هینا نا شیر پهری ب پیکن قه چاغ (شه عبان، ٢٠٢٤/٩/٨)، رهوشا ئوردیگیا ماردینی ژئالی ساخله می قه یا باش نه بویه له ورا روژانه تازی وشینی دنافا ئوردیگی دا دهاته گێران.

٢.١.١.٢ خواندن و فیکرن ل ئوردیگیا میردینی:

زاروین ئوردیگیا میردینی مینا زاروین ئوردیگی دیر یین ئاواره یین کورد دکاودانیت زور خراب دا دژیان، دی به هربون ژ هه می مافین خوین ژیا نا روژانه، دنالین ژ کیشه یین ته ندروستی، جفاکی، خوراک، و په روه رده و فیکرن... هه روه سا ژسه ده ما نه بونا یاریگه ه، باخچه، قوتابخانه و جهین خو مژویلکرن مینا ئخسیران دنافا گرتیخانه یه کا مه زن دا دژیان، سه ره رای دورپچیا ئوردیگی چه ندین خودان بسپوری و رهوشه نیرین ئوردیگی شیان هنده ک خویندنگه هان ب نه یی بی ئاگه هیا حکومه تا تورکیا قه که ن، ب شیانین خو یین دهست نیشانکری چه ند زاروکان پشکداری تیدا کربو، خیفه تین دنافا ئوردیگی دا مینا پولین خو اندنی ب کاردئینان، شیان تا دوماهی به رده وامی بی بدن.

پشتی ئاواره بونا کوردین عیراقی بؤ نانا توخیین خا کا تورکیا و ئاکنجیکرنا ئه وان ل نانا ئوردیگی به رده وام، و دابینکرا پیتشین دهسپیک یین ژیا نی، تورکیا بریارا خزمه ت گوزارین دیر مینا فیکرن و په روه رده کرنا زاروکان، رۆژناما جمهوریه ت دژمارا خویا ١٩ ی ئه یلولی دا بمانشیته کی سه ره کی ل ژیر نافی: ((وانه گوتنا تورکی بؤ زاروکان)) نوچه یه ک به لافکر ژ زارده قی وه زارها په روه ردی ل ئه نقه ره سه به رت په روه رده کرنا زاروین ئاواره یین کورد ب په روه رده کرنا کا تورکی، په روه رده و فیکرن دی ب دو قوناغان بیت، قوناغا ئیک بریار دا ٤٠ ماموستایین زمانی ل سه نته رین تومه ری ل زانکویا ئه نقه ره ته رخان کرینه وانه یین زمانی تورکی بؤ زاروین ژیی ئه وان ژ ژیر چواره سالی دا بدن، قوناغا دوی ماموستایین بابته تین گشتی بؤ وانه گوتنا زاروین ئاواره یان بؤ ئوردیگیا هیئ هنارتن (Cumhuriyet, 19/09/1988: 23014).

دنافا ئوردیگیا میردینی چه ندین خویندنگه هیئ ئایینی و نیشتیما نی ل ٢٥ ی کانونا ئیک ١٩٨٨ هاتبونه قه کرن، ل دهسپیک لیژنه کا په روه رده ی هاته پیکئینان و بریارا قه کرنا ٤ خویندنگه هان هاته دان، ب نافی حه له بچه، جیهاد، وهلات و کوردستان، ژئالی ٦٠ ماموستیان قه هاته بریفه برن، ٤ خیفه تین مه زن هاته ته رخانکرن ئه لمانیا پیشکیشی ئاواره یان کربون، حمید باقی سه ره پرشتی خویندنگه هان، تیکستی گوتنا خو ل دور خویندنگه هان گوت: ((خویندنگه هیئ ئایینی ژ پول ئیک دهسپیدکر تا پول حه فقی، د خیفه تین جودا و ژ ئالی ماموستایین جودا قه وانه دهاته گوتن، وانه ب زمانی عه ره بی ژ ئالیین بسپورین خودان باوه رنامه و شاره زایین خواندنا قورئانی دهاته گوتن مینا (تهفسیر، فقه، قورئان، زمانی عه ره بی و فهرموده) دهاته گوتن، ل سالا دویفدا ریبازا په رتوکی کوردستانی ب ریکا هنده ک که سان گه هشته ئه فان خویندنگه هان(باقی)،

هه‌مه‌ره‌نگ نقتیسابو، شیان درێژاهیی پێ بدەن و چەندین زارویان فێری پوناھیا زانیی خۆاندنا زمانی کوردی پێ شەڕین بکەن (رەمزیا شەعبان، ۸۲۰۲۴/۱۰؛ دھوک)، سەرەرای لاوازی بارودوخی خۆبەندنی ل ئوردیگای، ئاوارەپێن کورد دەست بەرداری نەزانیی نە بون.

۱.۲.۱.۳. خوارنا پێشمەرگەیان ل ئوردیگیا می‌ردین:

ژ زاردەفی ئاکنجیپ ئوردیگیا می‌ردینی رەمزیا شەعبان و حمید باقی وەک سەرپەرشت ل ئوردیگیا می‌ردینی هەر ژروژین دەسپێکی حکومەتا تورکیا و پێکخراوتن مەدەنی وجیھانی خۆرائی سەرەکی مینا برنج، نیسک، نوک، فاسولی، سافار و روژانە نان، هەیفی سی جارا مریشک و جارەکی گوشت ب ئاوارەیان دێخشی، خوارن زور یاکیم و بیسەرۆبەر بو، هەشکبۆن ژ ئەگەری برسی ل دەف زوریا ئاوارەیان پەیدا بو، ئاڤا پاک بۆ ڤەخارنی زور یاکیم بو، لەورا توشی نەخۆشیپ ڤەگر دبون (باقی، ۲۰۲۴/۹/۱۰)، (شەعبان، ۲۰۲۴/۹/۱۰).

خۆراک مینا ئیک ژ پیتیشین سەرەکی ییت ژیانی یە، لی ئاوارەپێن کورد ل ئوردیگای تورکیا دنالین ژ کیمیا خوارنی، رێژا هەشکبۆنی ب درێژاهیا سال یا یا دیاربو، زیدەباری وی چەندی جارن نانێ ژەراوی ب ئەوان بەخشیە، روژنامەڤانی جەمھوریەتی یوسف توپراک، راپورتهک ل دور رەوشا ئاوارەپێن کورد ل ئوردیگیا می‌ردینی بەلاڤکر د ژمارەیا ۶ ئەیلوولی دا، مانشیت ب ناڤکر ((ئاوارەپێن کورد نە د ئازمن))، ب درێژاهیا گوتاری بەحسێ رەوشا ئاوارەیان یا خراب دکر، و زوربونا رێژا دەرکەفتنا ئەوان ژ ئوردیگیا بۆ ئێران و عێراق و فرەنسا، طەیار محمد پێشمەرگە یەکی ئوردیگیا می‌ردینی بۆ جەمھوریەتی دیارکر، خوارنا مە هەرە خرابە، نەخۆشیپ د روژین بوری دا پەیدا بوین ژسەدەما نانێ ژەراوی بو، ۱۰۰۰ ئاوارە توشی نەخۆشیا ژەراویبو بون، هژمارەکا نەدیار گیانی خۆ ژ دەست دا، نیشانی وەکەف مینا زکچون، ڤەگەراندن، کوخک زک وەرەمین و زک ئیشانەکا دژوار بێ هشی لەورا ترس ژ خوارنا نانی ل دەف ئاوارەیان پەیدا بو، تامیژو یا ئەڤرو ئاریشا ئاکنجیوینی نەهاتیە چارەسەرکرن، زڤستانا بوری نیزیکی ۲۷۰ کەسان ژ سەدەما سەڤانی قورس گیانی خۆ ژ دەست دایە، ژیا ئاوارەیان د مەترسی دایە چەندین جارن داخواری ژ جەپن بەرپرس کریە، وەک پەنابەر چ ل تورکیا یان وەلاتین جیھانی بیت بەیینه وەرگرتن، لی بەرسف نینە، هژمارەکا ئاوارەیان نەچاربون بۆ عێراق ڤەگەرن (Cumhuriyet, 06/09/1989: 23361).

هەر دچارچوڤی رەوشا نالەبار یا ئاوارەپێن کورد ل ئوردیگیا می‌ردینی، روژناما جەمھوریەت دژمارەیا خۆ یا ۷ ئەیلوولی دا نوچەپێ ڤەگەریانا ئاوارەیان بۆ عێراق دوپات کر، د مانشیتەکی سەرەکی دا ((۸۸ ئاوارەپێن کورد ڤەگەریانە عێراق))، جەمھوریەتی راکەهاند دماوی ۳ مەهین بوری دا ۱۰۱۵ ئاوارە ڤەگەریانە عێراق، جیگرێ والی می‌ردینی ئەحمەد نەڤروز دیارکر، ئاوارە ب حەز و خواستا خۆ بۆ عێراق ڤەدگەرن، هیچ پەستانەک ل سەر نینە، ب ب قوناغ قوناغ دی ڤەگەرن، حەمید مەجید ئەندامی لیژنا بەرپرس ژ ئوردیگیا می‌ردین بۆ جەمھوریەتی دیارکر، دوھ ۶ی ئەیلوولی دەمژمێر ۷ سپیدی ب ریکا خالا سنوری خابور ب هەڤکاریا دناڤهرا والی می‌ردینی و دەڤەرداری زاخو ۸۸ ئاوارە ڤەگەریانە ناڤ خا کوردستانی (Cumhuriyet, 07/09/1989: 23362).

۲.۲. ئوردیگیا دیاربەکر:

ئوردیگیا دیاربەکرێ د کەڤیتە ئالیی باکورێ رۆژەلاتا باژیری دیاربەکرێ و ب دوپراتیا ۳ کم نیزیکی ریکا سەرەکی یا باژیری وانی یە، ئەردی وی نیزیکی ۲۵۴ و ژ ۷۵ ئاڤاهیپ سێ نەۆمێن ژ ۶ دایرەیان پێکدەهات، ژورپن وی دا نیزیکی ۳۰-۳۵ کەسان د ژورەکی دا دژیان ل ژیر چاڤدێرەکا توند ب شویرەکا تیلین موکم هاتبو ئاسیکرن (ئەحمەد، ۲۰۰۷: ۳۳-۳۴). نیزیکی ۱۲ هەزار کەسان دناڤا ئوردیگیا دیاربەکر دا د ژیان، ل دەسپێکی رەوشەکا سەخت و دژوار دبرەسەر، لی گەلی دیاربەکرێ ب هەستەکا کوردپەرورەرانە و نەتەواییانە زۆر هاریکار و پشته‌قانی ئاوارەپێن کورد بون، لەورا رەوشا ئاوارەپێن کورد ل ئوردیگیا دیاربەکر ژ هەمی ئوردیگایین دێر باشتربو (بادی، ۲۰۲۲: ۱۴۸-۱۴۹).

ل ٦ هه‌یڤین ده‌سپێکی قه‌ده‌غه‌ بو ئیک مروف ژ ئوردیگای ب ده‌رکه‌فیت، لی پشتی بورینا ده‌می د هه‌ر نه‌وه‌می کێ رێ ب ٢- ٣ که‌سان ده‌هاته‌دان ژ بو ده‌ستقه‌ئینانا پیتقیین سهره‌کی بو ناف بازاری دیاره‌ کرێ بچن، سه‌رمایه‌ ئه‌وان فروتنای زیتین خیزانین ئه‌وان بون. پشتی سه‌له‌ کێ رێ ب ئه‌وان هاته‌ دان کاربکه‌ن، ره‌وشا هنده‌ک خیزانان ژ ئالی ئابوری قه‌ به‌ره‌ف باشتربونی چو (که‌له‌ش، ٢٠٢١: ٤٣).

د ژماره‌یا خۆ یا ٤ی چریا ئیک دا رۆژناما جمهوریه‌ت ده‌رباره‌ی ئوردیگای دیاره‌ کرێ دیارکر، (خاچا سور ژ عیراق یا بیهیقه‌)، پشتی سه‌ره‌دانا تیما ریکخراوا خاچا سور یاجیهانی ب سه‌روکتیا ئامار (عمار) ب هه‌قالبه‌ندیا والی دیاره‌ کرێ خه‌یری کوزاجی ئوغلو، ب سه‌ده‌ما دیتنا ژیا نا که‌تواری یا ئاواره‌یان چه‌ندین خال دناقه‌ه‌را خاچا سور و تورکیا دا هاته‌ ئالوگورکر، ئامار بو جمهوریه‌تی دیارکر، ب درێژاهیا دانوستاندنا دگه‌ل به‌رپرسین تورکیا چه‌ندین بوچون هاته‌ پێشنیارکر ژ ئه‌وان ژ ی پیتقیه‌ تورکیا پتر کاربکه‌ت بو باشتکرنا ره‌وشا ئاواره‌یان ب تایه‌ت ل وه‌رز زفستانی، هه‌روه‌سا تورکیا پتر کاربکه‌ت بو مانه‌قه‌یا ئاواره‌یین کورد ل تورکیا و سه‌ره‌ده‌ریا په‌نابه‌ران دگه‌ل ئه‌نجام به‌دن، چونکه‌ کاودانین باکوژی عیراقی دجیگیر نین بو قه‌ گه‌راندا ئاواره‌یین کورد، خاچا سور دیارکر ژ هیچ هیقیه‌ک ب عیراق نینه سه‌باره‌ت ئاواره‌یان، به‌رامبه‌ر داخوازین خاچا سور تورکیا داخوازکر ب قه‌حه‌واندا ئاواره‌یان ژ ئالی وه‌لاتین جیهانی قه‌، بو ئاسانکرنا به‌رپرسیاره‌تیا تورکیا (Cumhuriyet, 04/10/1988: 23029).

٢.٢.١ ئوردیگای دیاره‌ کرێ ژ ئالی خزمه‌تگوزاریان قه‌:

ره‌وشا ئاواره‌یین کورد ده‌سپێکی ژ ئالی خزمه‌ت گوزاریان قه‌ ل ئوردیگای دیاره‌ کرێ زورا سه‌خت و دژوار بو، به‌لی خه‌لکی دیاره‌ کرێ ب هه‌ستا کوردپه‌روه‌رانه‌ زور هه‌فکاری و پشتگیری ئاواره‌یان بون، له‌ورا پوژ ل دویف پوژی ره‌وشا ئوردیگای به‌ره‌ف باشتربونی د چو (ناصح کیسته‌پی، ٢٠٢٤/٩/١٦، ٠٩، ٠٠).

ئوردیگیان کوردان ل تورکیا ژ ئالی خزمه‌ت گوزاریان قه‌ د لاواز بون، سه‌ره‌رای حکومه‌تا تورکیا هه‌ول دان ژیا نا ئه‌وان باشتربکه‌ن، لی هژمارا ئاواره‌یان یا زور بو ئه‌گه‌ر خزمه‌ت گوزاری د ئاستی پیتی دا نه‌بن هه‌ر ١٥ پوژان جاره‌ کێ ئه‌یین خوارنی ل سه‌ر ئاواره‌یان به‌لاقدکر، مینا برنج، شه‌کر، نيسک، روبن، سافار، گوشت، پتات، نوک، نيسک، تایت و پارچه‌ سابون...هتد، ماوی ٢٤ ده‌مژمیران ئیک سه‌مون بو که‌سه‌کی ده‌هاته‌ دان، فیتی و که‌سکاتی هیچ به‌لاف نه‌دکر، بو گه‌رمی کومور (ره‌ژی) ب کیلویان ددا خیزانان، دو جاران هنده‌ک جل و به‌رگ هاته‌ به‌لافکر (رزگار کیسته‌پی، ٢٠٢٤/٩/٨).

پوژناما جمهوریه‌ت د ژمارا خۆ یا ١٩ کانونا ئیک دا ب مانشیته‌ کێ سه‌ره‌کی به‌حسی کیمیا ئافی دنا ئوردیگیان ئاواره‌یین کورد ل تورکیا کر، ب درێژاهیا نوچه‌ی جمهوریه‌تی دیارکر، کیمیا ئافی بو ئه‌گه‌رێ هه‌شکبونی ل ده‌ف هزاره‌ها ئاواره‌یان، ئاواره‌ ل سراپا ئافی ل هه‌مبه‌ری تانکه‌رین ئافی دراوه‌ستن، سه‌ره‌رای ئوردیگای دیاره‌ کرێ ژ باشتربین ئوردیگیانه‌ لی ژ ئه‌گه‌رێ زوریا ئاواره‌یان ژ کیمیا ئافی دنالن، ژ ئالیه‌ کێ دیتر پاکرنا ئوردیگای و خه‌لکی یا بزه‌حمه‌ت بو، له‌ورا به‌رده‌وام مه‌ترسیا نه‌خۆشیین قه‌ گر ل سه‌ر ئاواره‌یان هه‌بو (Cumhuriyet, 19/12/1988: 23005).

ئوردیگای دیاره‌ کرێ ژ ئالی خزمه‌تگوزاریان قه‌ ژ ئوردیگیان دیتر یین تورکیا پیتکه‌فتیتر بو له‌ورا سه‌ره‌دانا هه‌ر شانده‌کی یان تیمه‌کا ساخله‌می یان ریکخراوه‌کا جیهانی بو ئوردیگیان تورکیا ئوردیگای دیاره‌ کرێ د هه‌لبژارت، پوژناما جمهوریه‌ت د نوچه‌یه‌کی خۆی به‌ل د ژماره‌یا ٢١ نیسانی راگه‌هاند، دانیلا میترا خیزانا سه‌روکی فره‌نسا فرانسو میترا ل ده‌سپیکا مه‌ها گولانی دی سه‌ره‌دانا ئوردیگای ئاواره‌یین کورد که‌ت ل ئوردیگیان دیاره‌ کر، موش و میردین، ب سه‌ده‌ما سه‌یرکر و پشکینا ره‌وشا ئاواره‌یان ژ نێزیک، هه‌روه‌سا دیارکرنا هیزا هه‌قالی کوردان ل ده‌می ته‌نگایان دا مه‌به‌ست ژ فره‌نسیا (Cumhuriyet, 21/04/1989: 23228).

پشتی بورینا سالان ل سهر ئاکنجی کرنا ئاواره‌پین کورد ل ئوردیگایین تورکیا، ل ئوردیگایا دیاربه‌کر بازاره‌ک هاته فه‌کرن، رۆژناما جمهوریه‌ت د ژماره‌یا خۆیا ۱۵ ئادارا ۱۹۹۱ نوچه‌یه‌ک به‌لافکر، به‌حسێ ره‌وشا ئاواره‌پین ئوردیگایا دیاربه‌کر و چاوانیا ئازادیا کارکرنی کر، ژ ئالی باژیرفانیا دیاربه‌کر، بازاره‌ک ب ناڤی ((بازاری پێشمه‌رگه‌)) هاتیه فه‌کرن، ئاواره ئازادانه دنافا بازاری دیاربه‌کر دا که‌لوپه‌لان دکر، و ل نافا بازاری پێشمه‌رگه ستاند هاتبونه دانان، که‌لو په‌لین فروتنی دهاتنه پیشاندان، هژماره‌کا زور یا خه‌لکی قه‌ستا ئه‌وان دکر چونکه که‌لوپه‌لین خۆ ژ بازاری ئه‌رزانه‌تر دفروتن، بازاری پێشمه‌رگه مینا بازاره‌کی ملی دهاته دیتن، سه‌ره‌رای نه‌زانینا زمانی ژماره بو بازارکرنی بزمانی تورکی شیوه‌یه‌کی باش زانینه، لی دهمه‌کی دا تا دیروکا ئه‌فرو مافی په‌نابه‌ری ب ئه‌وان نه‌هاتیه دان، و هه‌می دهما داخوازا ئه‌وان مافی په‌نابه‌ری یان ناسنامه‌کا کاتی بویه ل تورکیا، و زاروپی ئه‌وان یین دنالن ژکێشه‌یین نه‌خۆینده‌واریی و نه‌بونا خۆیندنگه‌هان ب مافین خۆشاد بین (Cumhuriyet, 01/03/1991: 23896).

رۆژناما جمهوریه‌ت سه‌باره‌ت ئاواره‌پین ئوردیگایا دیاربه‌کر د ژماره‌یا ۱۵ ئادارا ۱۹۹۱ نوچه‌یه‌ک به‌لافکر، تیدا به‌حسێ کیمبونا هژمارا ئاواره‌پین کورد دکر ل تورکیا هژمارا ئه‌وان د ئه‌ڤ میژوی دا ۳۰ هزار ئاواره‌نه، پشتی کومبونا به‌پرستین کورد دگه‌ل سه‌روکی تورکیا بریارا فه‌گه‌راندنا ئه‌وان بو کوردستانی هاته دان، محسن شه‌فیق ئیک ژ به‌پرستین ئاواره‌پین کورد بو ل دیاربه‌کر بو جمهوریه‌تی دیارکر، ئه‌م ب هه‌زا خۆ نه‌هاتینه تورکیا بتی ژیا نا زاروپی خۆ ژ چه‌کی کیمیایی رزگارکریه ئه‌م ل هیفیا بریارا به‌پرستین خۆ مه‌سعود بارزانی و جه‌لال تاله‌بانی نه‌هه‌رده‌می بریار دا دی زفرینه مالین خۆ، و د ئاماده‌ینه د هه‌می کاودانان دا ب جه‌نگین، ژیا ل ئوردیگایا زورا ب زه‌حمه‌ته ب تایبه‌ت ۳۰ که‌س د ژوره‌کی دا نه‌خۆشتر بو، له‌ورا ئه‌م د ئاماده‌ینه بزفرین بو کوردستانی، هه‌روه‌سا دهم هات ناسنامه‌کی ب ئه‌وان ئاواره‌یان بده‌ن یین ل ئوردیگایین تورکیا دمین (Cumhuriyet, 15/03/1991: 23910).

پشتی نوچه‌ی بریارا فه‌گه‌ریانا ئاواره‌پین کورد ژ ئوردیگایین تورکیا د ژماره‌یا ۱۶ ئاداری دا به‌حسێ ده‌رکه‌تا بریارا گرنتینا گشتی بو ئوردیگایا دیاربه‌کر، حسین حه‌جی صالح ئیک ژ به‌پرستین ئوردیگایا دیاربه‌کره ب ریک تیله‌فونی نوچه‌ی کرنتینای بو رۆژنامه‌فانی جمهوریه‌تی ئوسمان یلدری گوتیه، پولیسین ئوردیگای ریک ب هیچ ئاواره‌یه‌کی ناده‌ن ب ده‌رکه‌فیت بتی ئه‌گه‌ر که‌پسین هاواره‌تانی نه‌بن، ره‌وش زورا خرابه رینگری ژئالی به‌پرستی ئوردیگای پولیسین نوبه‌دارفه دهاته کرن، ئانکو ریک ب ئه‌وان ناده‌ن پێشمه‌رگه فه‌گه‌رن، لی دهمه‌کی دا جه‌پ به‌پرست و سه‌روکاتیا تورکیا هیچ جوهره‌کی کرنتینای رانه‌گه‌هاندیه (Cumhuriyet, 16/03/1991: 23911).

ئاواره‌پین ئوردیگایا دیاربه‌کر پتریا جاران هه‌ولدايه رتوره‌سمین خۆ یین نه‌ته‌وه‌ی بگین، رۆژناما جمهوریه‌ت ۱۹ ئادارا ۱۹۹۲ نوچه‌یه‌ک نفیسیاه ((ئاواره‌یان داخوازا گێرانا ئاهه‌نگا نه‌وروزی کریه)). ئیبراهیم شاهین والی دیاربه‌کر ب ریک رۆژناما جمهوریه‌تی دیارکر، ئاواره‌پین ئوردیگایا دیاربه‌کر دکارن ئاهه‌نگین نه‌وروزی بگین لی ب مه‌رحه‌کی دیرین ژ ئاراستین سیاسی و بلندکرنا ئالایان و درویشمان، ئانکو ب شیوه‌یه‌کی نه‌ریتی و لدویف یاسایین ده‌وله‌تا تورکی ئاهه‌نگین خۆ بگین (Cumhuriyet, 19/03/1992: 24275).

۲.۲.۲.۱. ئوردیگایا دیاربه‌کر ژ ئالی ساخله‌می فه:

پشتی ئاکنجیکرنا ئاواره‌پین کورد ل ئوردیگایا دیاربه‌کر، ئوردیگایا دیاربه‌کر ئاواره ب گشتی و زارو ب تایبه‌تی ژ ئه‌نجامی وه‌ستیان، سه‌قا، برس و ترسا توشی نه‌خۆشیین فه‌گر و کوژه‌ک بون، له‌ورا هه‌ر زوی نه‌خۆشخانه‌کا ۳ قاتی بو چاره‌سه‌ریا نه‌خۆشا هاته فه‌کرن، د که‌تواری دا هیچ سه‌روسیمایه‌کی نه‌خۆشخان لی نه‌بون، ۶ نوژدار دگه‌ل ۱۰ برینپچا و ئه‌مبۆلانسه‌کی، ده‌رمانخانه‌یه‌کا بچویک لی هه‌بون، هه‌ر نه‌خۆشه‌کی چاره‌سه‌ریا ئه‌وی نه‌با، دهاته هنارتن بو نه‌خۆشخانه

گشتیا دهولهتی ل دیاربه کر، یان کولیژا پزیشکی، چارهسهریا بۆ بهرامبهر بۆ، نوژدارا تایبهتا ئافرهتان نهبو، ب هاریکاریا برینپێچه کا ئافرهت پروسیسا ژ دایکبوئی ب پێقهدهچو (رزگار کیستهی، ۲۰۲۴/۸/۹).

پشتی خاتینا میتران ژ ئوردیگیا موشی دهركهفتی، بهرهف ئوردیگیا دیاربه کر چو، قهدری گورسهل رۆژنامهفانی جمهوریهتی دیارکر، دناف ئوردیگیا دیاربه کر هزارهها ئاوارهیان ب هه لگرتنا وینهیئن مهسعود بارزانی و ئالایی فرهسا بخیرهاتن و پیشوازیه کا گهرم لیکر، ل سهر لافیتا ب زمانێ فرهسی نفیسا بو ئهم ب خیرهاتنا ته دکهین، میترانی گهشته کا دور و درێژ دنافا ئوردیگیا دیاربه کر گیرا، پشتی چاف ب هژمارهیه کا ئاوارهیان کهفتی، پرسیار ل دور رهوشا ئهوان کر ب تایبهت ژ ئالایی ساخله میی قه، سهردهانا بنگههین ساخله میا دیاربه کر کر، ب وینه و نفیسان راپورت توماردکر (Cumhuriyet, 02/05/1989: 23239).

پشتی پیشوازیه کا گهرم ل خاتینا دانیال میتران هاتیه کرن ژ ئالایی ئاوارهیان قه، ل نیزیکی ل رهوشا ئهوان پرسی، بهرپرسیئن ئوردیگیا ب ریکا هنده ک ئافرهتین ئاواره چهندین دهستنفیس، بهلگه و وینه ب شیوهیه کی نهیئی ژ میتا تورکی دانه دهستی خاتینا میتران، تیدا گل و گازنده و کیماسیئن ئاوارهیان، ب تایبهت داخوازا مافی پهنا بهریی دیارکبو، ژ لایه کی دیتر خواستا خو دیارکر ژبو وهگررتنا مافی پهنا بهریی ل وهلاقی ئهوی فرهسا، لی ئهف بویه ری چهندین کیشه ل دویف خو هیلان، لی بۆئه گهری وهگررتنا چهندین ئاوارهیان ل وهلاقی فرهسا (ناصح کیستهی، ۲۰۲۴/۹/۱۶، ۰۹:۰۰).

ل رۆژا ۳ گولانی رۆژناما جمهوریهت ب مانشیته کی ل ژیر ناخی (هاریکاریئن ژ بو ئوردیگیا ئوردیگیا دهین ناگه هه ئاوارهیان)، پشتی دیفچونا رۆژناما جمهوریهت ل ئوردیگیا دیاربه کر هیچ هاریکاریه کا وهلاقی ئه لمانیا نه گه هشتیه د ئوردیگیا دا، رۆژنامی ئاشکرا کر بۆ ماوی ۵ مه هانه هاریکاری ژ ئه لمانیا بۆ ئاوارهیین کورد هاتین و گه هشتینه (PTT) پوسته و گه هاندنا فره می یا تورکیا لی تا نههینه قه کر، ژ بو ئاوارهیان ناهینه پیشکیشکر، ژ هه می جوهره هاریکاریا پیک دهین لی هاریکاریئن هه ره مه زن ده رمان و که ره ستین پزیشکی نه ژ بو پاراستنا ساخله میا ئاوارهیان (Cumhuriyet, 03/05/1989: 23240).

روژ ل دویف رۆژی خۆراکی ئاوارهیان بهرهف خرابیی دچو، تا گه هشتیه رادیی به لافکرنا نانی ژهرکری دنافا ههر سی ئوردیگیا ئاوارهیین کورد ل تورکیا، رۆژناما جمهوریهت د ژمارهیا خۆ یا ۲۱ شوباتا سالا ۱۹۹۰ نوچه یه ک ل دور ژهراویبونا ئاوارهیین ئوردیگیا دیاربه کر به لافکر، رۆژنامه فانتین جمهوریهتی ب شیوهیه کی مهیدانی دنافا بویه ری دا بون، پرسیارا ئه گهری ژهراویبونا ئاوارهیان ژ والیی دیاربه کرئ جانگیزبولاتی کر؛ راسته هژماره کا زوریا ئاوارهیان نیزیکی ۴ هزاران توشی ژهراویبونی بویه ژ سه ده می خۆرا نا نانی ئه گهری ئهوی بۆ ئیکسپایهرا ده رمانی ترشکرنا هه قیری دزقرینم، نیشانیئن ژهراویبونی زک ئیشانه کا توند و وه رماندن کر، ل ده سپییکی پولیسین ئوردیگیا ری نه دایه به رهف نه خوشخانا بچن، لی ده می بارودوخ به رهف زیده بونی چوی نه چاریون بۆ نه خوشخانه یین حکومی ب قه گو هیزن، ۳-۴ ئاوارهیان ل سهر ئیک ته ختی نه خوشخانی دهاتنه چاره سه رکر، خوش به ختانه هیچ مه ترسیه ک ل سهر ژیا نا ئاوارهیان نه مایه، و هیچ که یسه کی گیان ژ ده ستدانی نه هاته تومارکر (Cumhuriyet, 02/02/1990: 23510).

دیسان سه بارهت بابته ژهراوی بونا ئاوارهیان کورد رۆژنامه فانتین جمهوریهتی ئارجون ئاکسوی و یوسف توپراکی گوتاره ک ل دور ژهراویبونا ئاوارهیین کورد ل رۆژا ۳ شوباتی به لافکر، ب مانشیته کی سهره کی نفیسیه: ((ئاواره عیراقی گونه هبار دکهن))، بویه را ژهراویبونا ئاوارهیین کورد بۆ سه ده ما قه کرنا لیپرسینی ژ ئالایی دادگه ها گشتی، رهوشا ئاوارهیان ب شیوهیه کی گشتی باشه پتری ۵۰۰ ئاوارهیان ژهراویبون لی ئه قرو بتنی ۱۵۹ ئاواره ل ژیر چاقدیری نوژدارانه؛ رهوشا ئهوان جیگیره مه ترسی ل سهر ژیا نا ۶ ئاوارهیان هه یه ب ناخی بیان یاسین ۱۵ سال، پاکیزا نوری ۱۸ سال، هازال عومه ر ۴۰ سال، زهینه ب سوکبا ی ۴۳ سال، سانیا سه عدی ۲۵ سال و هه فال شه عبان ۳ سال، لی به رده وام چاره سه ری بۆ ئهوان یی دهینه پیشکیشکر، والیی دیاربه کرئ جانگیز بولات و ریفه به ری پولیسین دیاربه کرئ ئه یرن ئه رسه لان پشتی سه رده انا نه خوشان

کری، د کونگره‌کی رۆژنامه‌فانی دا دیارکر، لیکولین هاتییه فه‌کرن بۆ زانینا ئە‌گه‌ری ژه‌هراویبونا ئاواره‌یان، دشیان دانینه ئە‌گه‌ری ژه‌هراویبونی دیارکه‌ین لێ پتر بوچون ل سهر خوارنا نانی بویه، هیچ ئه‌یه‌ته‌کا خراب ل پشت ئی بویه‌ری نابینم، ئە‌گه‌ر هه‌بیت دێ تومه‌تبار هه‌ینه سزادان. جه‌بار فه‌قی و نه‌عمان ئوسمان ژ زارده‌فی ئاواره‌یێن کورد دیارکر کێ نان دایه‌مه‌؟ ئە‌و گۆنه‌ه‌باره، گومان هه‌یه‌ ب رێکا عیراقی نان هاتبیه‌ ژه‌هرکرن و ب ئاواره‌یان هاتبیه‌ دان ب رێکا سیخو‌رێن عیراقی ل نێزیکێ ئوردیگیا دیاربه‌کر، دا بابته‌ بیته‌ که‌یسه‌کا سیاسی دناقه‌ه‌را تورکیا و عیراقی دا.

ژ لایه‌کی دیتر فه‌ به‌رپرسی نه‌خۆشخانێ بۆ جمهوریه‌تی دیارکر، تانۆکه‌ هیچ تێسته‌ک بۆ خه‌لکی دیاربه‌کرێ نه‌هاتییه‌کرن سه‌ره‌رای وی چه‌ندی ئە‌وان ژێ ئە‌وانه‌ خواریه‌، لێ هیچ نیشانه‌کا ژه‌هراویبونی ل نه‌خۆشخانه‌یێن دیاربه‌کرێ نه‌هاتییه‌ تومارکرن، له‌ورا نان ئە‌گه‌ره‌کی ئێکانه‌ی ژه‌هراوی بونی نینه‌، موحه‌مه‌د فورال به‌رپرسی کاروبارین مافی مروفی ل دیاربه‌کرێ بۆ جمهوریه‌تی دیارکر؛ تورکیا به‌رپرسیاره‌ ژ ژه‌هراویبونا ئاواره‌یان، چونکه‌ فه‌حه‌واندینه‌ پێتقیه‌ هه‌می رێکاران بگریته‌ به‌ر بۆ پاراستنا گیانی ئاواره‌یێن کورد، هه‌روه‌سا وه‌لاتێن جیهانی دفتی ب زیترین ده‌م کار بکه‌ن بۆ دانا مافی په‌نابه‌ری بۆ ئاواره‌یان (Cumhuriyet, 03/02/1990: 23511).

٢.٢.٢. خۆاندن و فی‌کرکرن ل ئوردیگیا دیاربه‌کرێ:

ئاواره‌یێن ئوردیگیا دیاربه‌کرێ ب تابه‌ت ئافره‌ت و زاروک بێ به‌ه‌ربون ژ هه‌می مافی خۆ، مینا خۆاندن، تێله‌فزیون، باخچه‌ و جه‌ین بیه‌نقه‌دانی، دیتنا به‌رنامه‌یێن زارویان، دلوفانیا دای و بابان هه‌تا دگه‌هیه‌ تیر خوارن و تیر نه‌ستی...هتد، زارویێن ئوردیگیا دویریون ژ روناها زانیی سه‌ره‌رای پێینه‌دانا حکومه‌تا تورکی ب فه‌کرنا خۆیندنگه‌هان، لێ ماموستایێن خه‌مخورێن زانستی دناقا ئوردیگیا دا بزاف دکرن ل گور شیانێن به‌رده‌ست خۆیندنگه‌هان ب شیویه‌کی نه‌ینی فه‌که‌ن، وانه‌یان ب شیویه‌کی خۆبه‌خشانه‌ ب خۆیندنگاران به‌دن، چه‌ند کۆگه‌هه‌ک هاتنه‌ ته‌رخانکرن بۆ پۆلێن خۆاندنی، وانه‌یێن زمانی کوردی، بیرکاری و چه‌ندین وانه‌یێن دیتر ماموستا بۆ هاتبونه‌ ته‌رخانکرن، لێ هه‌ر زوی حکومه‌تا تورکی ب رێکا کارگێریا ئوردیگیا ده‌رگه‌هی خۆیندنگه‌هان گرتن زارو دوباره‌ ژ خۆیندنی دویرکرن (ناصح، کێسته‌ی، ١٦/٩/٢٠٢٤؛ ٠٩:٠٠).

د ژمارا خۆیا ١٧ ی چریا دوی دا رۆژنامه‌فانی جمهوریه‌تی عسمه‌ت به‌رکان گوتاره‌ک ده‌رباره‌ی ره‌وشا خۆاندنا ئاواره‌یان دێ به‌ره‌ف چ ئاقار چیت به‌لافکر، به‌رکانی ب شیویه‌کی مه‌یدانی سه‌ره‌دانا ئوردیگیا دیاربه‌کرێ کریه‌ و ب شیویه‌کی گشتی گوتاره‌ک ل سه‌ره‌وشا ئاواره‌یێن ئوردیگیا پشی به‌رسفدانا چه‌ندین پرسیارێن گرتیای ئاواره‌یان ژ والی دیاربه‌کرێ خه‌یری کوزاکجی ئوغلوی فه‌ نفیسیه‌، پێتقیه‌ چاره‌نفیسی ئاواره‌یان هه‌مویا ئێک شیوازیاریت یان فه‌گه‌رنه‌فه‌ عیراقی، یان ناسناف و مافی په‌نابه‌ری و به‌رگرن ل تورکیا یان ناسنامه‌یا ئاکنجیبونا کاتی و ل دویفا یا به‌رده‌وام پێشکشی ئاواره‌یان به‌یه‌ته‌کرن. ده‌رباره‌ی چاره‌نفیسی په‌روه‌ده‌ و فی‌کرنا زارویێن ئاواره‌یێن کورد ل تورکیا به‌ره‌ف کیشه‌یه‌؟ تیکستی به‌رسفا کوزاکجی ئوغلوی به‌حس کریه‌، ((تورکیا ب چه‌ندین قوناغان دێ هه‌ولده‌ت فی‌کرکرن پێشکشی ئاواره‌یان که‌ت دویف ته‌مه‌نی ئاواره‌یان، سه‌باره‌ت ئاواره‌یێن ته‌مه‌نی ١٦ سالی ده‌ربازکری وانه‌یێن زمانی تورکی دێ هه‌ینه‌ فی‌کرکرن، ل دویفا ده‌لیقه‌یێن کاری دێ بۆ هه‌بن، لێ زاروکێن ته‌مه‌نی ژێر ١٦ سالی ل ده‌سپیک دی فی‌ری زمانی تورکی هه‌ینه‌کرن ل دویفا خۆیندنگه‌ه دێ بۆ هه‌ینه‌ فه‌کرن و وانه‌یێن بوارین جودا یێن ماتماتیک، زانست و...هتد ب هاریکاریا ماموستایێن ژ ئالی و هه‌زاره‌تا په‌روه‌دا تورکی فه‌ هاتییه‌ ته‌رخانکرن هه‌ینه‌ فی‌کرکرن، دایک و بابێن زاروکان دێ خوازن زاروکێن ئە‌وان ب زمانی دایک فی‌رین، بۆ ئی چه‌ندی پشنیارا و هه‌زاره‌تا په‌روه‌دی هاتییه‌کرن ماموستایێن ئاواره‌ مافی وانه‌گوتنا وانه‌یه‌کا زمانی کوردی هه‌بیت دناقا خۆیندنگه‌هێن ئوردیگیان دا لێ ب ئومید نینین پێشنیارمه‌ به‌یت فه‌بولکرن)) (Cumhuriyet, 17/11/1988: 23073).

بابه‌تی فی‌کرنا زارویان و فه‌کرنا خۆیندنگه‌هان ل ئوردیگیا موش، می‌ردین و دیاربه‌کر به‌رده‌وام ده‌اته‌ ئازراندن، ئێکه‌مین داخوازا ئاواره‌یان فی‌کرنا زارویێن ئە‌وانه‌ وه‌ک مافه‌کی زاروکێ سهره‌کی ل جیهانی، رۆژنامه‌فانی جمهوریه‌تی ئافوک کلین و

ئارجون ئاكسوى راپورتەك ئامادەكەر، ئەكرەم ماڤى بەرپرسى ئوردىگيا دياربەكر بۇ رۆژنامەفانىن جمهوريه‌تى به‌حسێ وانەگوتنا دناڤ ئوردىگياڤ داکر، بۇ ماوی مەهەكێ يە وانە بۇ زارويپن ئاوارەيان دەينه‌گوتن ژ ئالىي ماموستايپن بسپور د بوارپن جودا دا، ل کوردستاني کاري ماموستايپن ئەنجام دا، ب زمانێ کوردی وانەيپن بيرکاري، کوردی، زانست..هتد دەينه‌گوتن، وه‌ک ئەندازيارەك کشتوکالي داخواز دکەم ماموستايپن زمانى تورکى ژى وانەيان ب زارويپن مە بدن، پیتفیه زمانى وه‌لاتی ئەو فەهواندين بزانی، هەر چەنده ئەف گوتنه‌جھێ رازەمەندیا خەلکێ ئوردىگياڤ نەبو، ئەكرەم ماڤى به‌حسێ داخووزیا ئەوان کەر دەمێ سەرەدانا تورگوت ئوزالى سەروکى تورکيا بۇ ئوردىگيا دياربەكر، زارويپن مە ب تايبەت يپن تەمەنێ ئەوان دناڤبەرا (٦-١٠) ساليي بيئەهرنەبن ژ زانست و زانیي لى تا نها هيچ بەرسفەك بۇ خواستا مە نەهاتیه‌دان، ب درێژاها نوچه‌پى ل ژيئر نافي ((زارويپن ئاوارەيان داخووزا فيربونا زانست و زانیي دکەن))، رۆژنامەفانىن جمهوريه‌تى پرسيار ژ ئايدن ئەرسەلان جيگرى والي دياربەكرى کەر، هيچ چاره‌یه‌ک هەيه بۇ فيرکنا زارويپن ئاوارەيان ل ئوردىگيا دياربەكر، بەرسفدا کيشا خواندنا زارويپن ئاوارەيان پیتفیه بۇ وه‌زارەتا پەروەردا تورکيا به‌يتە بلندکرن، بۇ بابەتی خواندنێ مە هيچ دەستەلاتەک نينه‌ ئافاھييان و ماموستايپن بسپور بۇ پروسيسا فيرکرن دابينبکەين. عەبدولرەحمان يلدز ريفەبه‌رى کاروبارپن جفاکى ل دياربەكرى بۇ جمهوريه‌تى ديارکەر ب فەرمى هيچ داخووزیه‌ک ژ ريفەبه‌ريا مە نەهاتیه‌کرن سەبارەت فيرکنا زارويپن ئاوارەيان، لى ئەگەر داخووزى به‌يتەکرن، ب هيچ شيويه‌کى ناهيتە فەبولکرن (Cumhuriyet, 29/05/1989: 23264).

ديسان رۆژناما جمهوريه‌ت د ژماره‌يا خو يا ٣ى چريا ئيکى دا نوچه‌پەکی دا ب مانشيتي سەرەکی به‌رپەرى ئيکى دا نفيسايه: ((زارويپن ئاوارەيان دناڤا ئوردىگياڤن تورکيا ل هيفيا فەکرنا خويندنگەهان)) رۆژنامى ديارکەر ١٢ هزار زارويپن ئاوارەيان کيشه‌يا نەبونا خويندنگەهان دناڤا ئوردىگياڤن دايه، کوچەران دناڤا ئوردىگياڤن هەولا فەکرنا خويندنگەهان و فيرکنا زارويپن خو بکەن، لى هەمو رێک ل ئەوان هاتينه‌ قەدەغەکرن، بەرپرسى ئوردىگيا دياربەكر ئەكرەم ماڤى، سەعيد ئاميدى و جەوهەر عەلئەلدين ل ئوردىگيا دياربەكر هژمارا زارويپن پیتفی خواندنێ ٤ هزارن، هەروەسا ديار کەر ل ناڤا ئوردىگياڤن دا خويندنگەه فەکربون، وانە ژ ئالىي ئاوارەيان فە دهاتنه‌گوتن، پینوسين بچويک و کارتون يان دەفته‌رين و تيان دگەل خويندنگاران دهاتنه‌ ديتن، وانە ب زمانى کوردی رينفيسا عەرەبى دهاتنه‌ شلوفەکرن، دگەل هەبونا دو پولين گوتنا وانەيا زمانى کوردی، پولەک رينفيسا لاتينى، ١٤٠٠ خويندنگاران خو تومار کربو، دناڤا خويندنگەهين دەمکى دا وانەيان وه‌ريگرن لى ژ ئالىي پوليسين ئوردىگياڤن دەرگەهين خويندنگەهان هاتنه‌گرتن، ريفينگ هرورى ئيک ژ بەرپرسين ئوردىگياڤن بۇ جمهوريه‌تى ديارکەر، ماوه‌کى دريژە ل ژفانى چاره‌سەرکنا کيشا خواندنا ئاوارەيپن کوردن، پشتى بيئيفيبونا مە، چاره‌سەرى فەکرنا خويندنگەهين دەمکى بون، سەرەراي نەبونا پیتفیین خواندنێ، لى جارا هاريکاري ژ دەرڤه‌ی ئوردىگياڤن دهاتن، هەروەسا ديارکەر ئەڤرو ل دەمى فەکرنا زانکوييا ديچلە ژ ئالىي وه‌زيرى پەروەردى فە، کيشه‌يا خواندنا ئاوارەيان ب رێکا دانه‌زانەکى دى گەهينينه‌ وه‌زيرى پەروەردى (Cumhuriyet, 03/11/1989: 23338).

٣.٢. ئوردىگيا موش:

موشى دکەڤيته دەڤه‌را سەرڤه‌دى دناڤبەرا هەردو تايپن رويبارى فوراتى، ئوردىگيا موشى نيزيکى ١٥ کم ژ نافه‌ندا باژيري دويربو، ژ هژماره‌يه‌کا هولان پيکدهات، مينا جهين ئاکنجیکرنى هاتبونه‌ ریکخستن، هەر ئافاھيه‌ک ژ ٣ ژوران پيکدهات دگەل سەرشوہک و تواليته‌ک و ليناڤه‌هەک، ئوردىگيا ب سيمه‌يه‌کى موکم هاتبو چارچوفەکرن، هەر چەند مەترەکا جەندرمەکى زيرەڤان لى هاتبودانان، ل دەسپيکى نيزيکى ٨٥٠٠ کەس لى هاتنه‌ ئاکنجى کرن، دکاوداين نالەبار دا دژيان، زیدەبارى کەشى موشى پى به‌ڤراوى (کەلەش، ٢٠٢١: ٦٠).

٣.٢.١ ئوردىگيا موشى ژ ئالىي خزمەتگوزارى، ساخله‌مى و پەروەردە و فيرکرنى فە:

هەر ل دهسپیکا فه‌حه‌واندنا ئاواره‌پێن کورد حکومه‌تا تورکیا هه‌ولدا پیتقیین سهره‌کی یێن ژبانی مینا ئاف، خوارن، جلو به‌رگ و صحیاتا بۆ ئاواره‌یان دابین بکه‌ت، لێ ژ ئه‌گه‌ری زنده‌هیا ژمارا ئاواره‌یان ئه‌ف پیتقیه‌ د سنوردارکری بوینه، و جاران ژ بارودوخ به‌ره‌ف ناله‌باری چویه، رۆژناما جمهوریه‌ت ب ریکا رۆژنامه‌فانین خۆه یێن دگه‌ل که‌تواری ئاواره‌یان به‌شدار نوچه‌پێن ئه‌وان یێن گریدای پیتقیین رۆژانه‌ فه‌گوه‌استینه، ل ژمارا خۆ یا ۵۰ یه‌ ئه‌یلوی ژ زارده‌فی نینه‌ری کوجه‌رێن کورد دژوار عادل به‌حسێ بارودوخ ئاواره‌یان کریه، ل ئوردیگیا موشی ۸۵۰۰ هزار کورد دنالن ژ کیمیا خۆاری و نه‌بونا ئافا پاک، نه‌بونا ده‌رمانان ژ بۆ چاره‌سهرکرن بریندار و نه‌خۆشا (Cumhuriyet, 05/09/1988: 22999) ل دۆر سه‌روه‌ری رۆژانین ئاواره‌پێن ئوردیگیا موشی، زانیاری دکیمن، لێ یا دیار ره‌وشا ئاواره‌پێن ئه‌فی ئوردیگیا ژ ئوردیگیا دیتر خراب‌ترویه، بزافا ئه‌وانیا به‌ربه‌ستکری بو، ئاواره‌ ژ جیهانا ده‌رفه‌ زور دویرون، هاریکاری پێن بۆ ئاواره‌یان ده‌اته‌ کومکرن ب زه‌حمه‌ت دگه‌هشتنه ئاواره‌یان.

پشتی هه‌ول و هه‌فکاریه‌کا زور یا پارێزه‌رێن موشی کو پتیا خه‌لکی باژیری کوردبون، ده‌ست ب کومکرن هاریکاریان بۆ ئاواره‌پێن ئوردیگیا موشی کریه، و ده‌نگی ئه‌وان گه‌هاندبو راپا گشتی یا جیهانی، هه‌روه‌سا ده‌سته‌یا پارێزه‌رێن کوردین موشی حکومه‌تا تورکیا گونه‌هبار کریه‌ب دانانا چه‌ند ئاسته‌نگان ل به‌رده‌م کارێ خزمه‌تکرن ئاواره‌یان، لێ حکومه‌تا تورکیا ئه‌ف چه‌نده‌ب ریتا کونگره‌کی رۆژنامه‌فانی ره‌دکریه، گوته‌ هه‌رکه‌سێ هاریکاریه‌کی بۆ ئافا ئوردیگیا ببه‌ت ئازاده‌ ریک لێ نه‌هاتیه‌ گرتن (ئه‌حمده‌، ۲۰۰۹: ۴۶).

ره‌وشا ساخله‌می ل ئوردیگیا موشی ئیکجار یا خراب بو، سه‌قای سار نه‌خۆشیا کولبونا سیها پتیا زارو و نافساله‌ چویا گرتبون، ده‌رمان و نوژدارین تایبه‌تمه‌ند دنافا ئوردیگیا دا نه‌بون چاره‌سه‌ریا ئه‌وان بکه‌ن، نیزیکی ۲۵۰ که‌سان ژ سه‌ده‌ما نه‌بونا ده‌رمانان گیانی خۆ ژ ده‌ست دان، نوژدارین دنافا ئوردیگیا دا که‌مه‌تر خه‌می نه‌دکر ل دویف شیانین خۆ، لێ ئه‌گه‌ر ئیشین گران یان پیتقی تیشک و تاقیگه‌هان ببان بۆ نه‌خوشخانا حکومی یا موشی ده‌اته‌ نه‌نارتن، ژ ئالیه‌کی دیتر سالم سعید به‌گ، عه‌بدوللاه سعید به‌گ و به‌هجه‌ت سه‌رنی برینپێچین ئاواره‌یان بون، دنافا ئوردیگیا موشی دا وه‌ک نوژدار کارێ خودکرن و خزمه‌تا ئاواره‌پێن ئوردیگیا دکر و چاره‌سه‌ردکرن (دوتازی، ۲۰۲۴/۹/۲۰).

خانما دانیال میتران سه‌ره‌دانا جه‌ی ته‌ندروستی یێ ئوردیگیا موشیکر، چوار نوژدار و دو برینپێچ و ئامبولانسه‌ک ب شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام دنافا بنگه‌هی ساخله‌می ئوردیگیا نه‌، ل نیزیکی پرسیا ره‌وشا ساخله‌می ئاواره‌یان کر، و نه‌خۆشپێن دنافا ئوردیگیا دا چ جوهره‌ نه‌خۆشینه‌ ژ ئالیه‌کی و ژ ئالیه‌کی دیتر ژ به‌رپرسی بنگه‌هی ساخله‌می ئوردیگیا موشی پرسی، هیچ نه‌خۆشه‌کی سه‌ره‌دانا بنگه‌هی کریه شوینوارین چه‌کی کیمیایی ل ده‌ف دیارین، لێ هیچ نه‌خۆشه‌کی شوینواری چه‌کی کیمیایی ل بنگه‌هی ئه‌وان نه‌هاتیه‌ تومارکرن، لێ تا ئه‌فی میژوی ۶۶ زاروک ژ دایکبوینه، رۆژانه‌ ۳ ملیار لیری تورکی بۆ ده‌رمانا ژ ئالی تورکیا ده‌ینه‌ مه‌زاختن (Cumhuriyet, 02/05/1989: 23239).

ره‌وشا ئوردیگیا موشی ژ ئالی فیترکرن و خواندنێ فه‌ زورا لاواز، لیژنه‌ک ژ ئالی ئاواره‌یان فه‌ هاتبو پیکه‌نیان بۆ سه‌ره‌پرشتیا خویندنگه‌هان ب زمانی کوردی یێ دایک، ژ کومه‌کا ماموستایین ئاواره‌ پیکده‌ات ژ ئه‌وان ژ (ماموستا شه‌عبان ماهر، محمه‌د سه‌لیم شوکری، هشیار مه‌لا ئه‌حمده‌، فه‌رحان مه‌حمود، سه‌لمان کامل) وانه‌ ب زمانی کوردی ب خویندنکاران ده‌اته‌ گوتن لێ هه‌رزو ژ ئالی میتا تورکی فه‌ خویندنگه‌هین کوردی هاتنه‌ گرتن و ل شوینا ئه‌وان داخواز ژ ئاواره‌یا هاته‌کرن فیتر زمانی تورکی بین (دوتازی، ۲۰۲۴/۹/۲۰).

ئاواره‌پێن کورد ل ئوردیگیا موشی داخوازا هاریکاریا دکهن، ئیک ژ ئاواره‌پێن کورد ل ئوردیگیا موشی ب نافی محمد عه‌لی بۆ خانما میتران دیارکر، سه‌ره‌دانا جه‌نابی ته‌ بۆ ئوردیگیا موشی به‌لگه‌یه‌ بۆ خه‌مخوریا وه‌لاتی هه‌وه‌یه‌ هه‌مبه‌ر ئاواره‌یا، ئه‌م سوپاسیا هاتنا ته‌ دکهن و داخواری ژ وه‌لاتی فره‌نسا و وه‌لاتین ئه‌وروپی دکهن مافی په‌نابه‌ری ب هنده‌ک ئاواره‌یان بده‌ت،

و هاریکاریپن پیتقی بۆ ئاواره‌یان دابین بکهت ب تایبەت د بواری پەرورده و فیژکرنی دا، دچاچوقه‌یی سهره‌دانا خو دا خاتینا میترا گرنه‌یه‌کا تایبەت ب زارو و ئافره‌تان دایه، ب تایبەت د بواری فیژکرن و فیژیۆونی دا، عسمەت مه‌ردان ئیک ژ ئاواره‌یین ئوردیگیا موشی بۆ خانما میترا دیارکر، هه‌می هه‌ولدان کرینه زاروین خو فیژکه‌ین بخوین و بنقیسن لی ژینگه‌ه گونجای نه‌بویه (Cumhuriyet, 02/05/1989: 23239).

ئوردیگیا موشی ژ ئالی خزمه‌تگوزاریان شه ژ ئوردیگیان دیر لاوازتربو، جهی ئاکنجیون و خیفه‌تگه‌هان هس بویه، له‌ورا به‌رده‌وام داخوازا هاریکاریان دکر، رۆژناما جمهوریه‌ت د ژمارا خو یا ۲۱ گولانی دا به‌حسی سهره‌دانا دانیلا میترا بۆ ئوردیگیا موشی کر ل رۆژا ۱۱ گولانی، ب هه‌فاله‌ندییا بالیوزی فرهنسا ل نه‌نقهره ئیریک رولو و خیزانا ئه‌وی ل ده‌می گه‌شتنا خانما میترا بۆ ئوردیگی پێشوازیه‌کا ئیکجار گهرم ژ ئالی ئاواره‌یین کورد شه لی هاته‌کرن، ل دویفا دگه‌ل به‌رپرسی ئاواره‌یان کومبو، و ژ نیزی ژ ره‌وشا ئه‌وان پرسی، د به‌رسفا خو دا به‌رپرسی ئاواره‌یان به‌حسی هه‌می هاریکاریان کر یین د شیانین حکومه‌تا تورکیا دا هه‌ین هاتینه پێشکیشکر، ئاواره‌ بویه بارگرانی بۆ تورکیا ژ ل ه‌ورا دقیت ده‌نگی مه‌ ب گه‌هیته وه‌لاتین جیهانی ب گشتی و فرهنسا ب تایبەتی، ئەم داخوازا پیتقی سهره‌کی یین ژیانی دکه‌ین ژ ئالیه‌کی، و ژ ئالیه‌کی دیر هژماره‌کا ئاواره‌یان داخوازا په‌نابه‌ری کره ژ فرهنسا ب هیقینه به‌ینه وه‌رگرتن، میترا به‌رسفا ئینستیوتا کورد ل پاریس به‌رده‌وام یا کاردکه‌ت بۆ هه‌فکاری کرنا ئاواره‌یان ل تورکیا، ویا دشیان دا بیت فرهنسا دی کارکه‌ت و پیتقی هه‌وه دابین که‌ت (Cumhuriyet, 02/05/1989:23239).

رۆژ ل دویف رۆژی ئاواره‌یین کورد به‌ره‌ف کیمبونی چون ل تورکیا، رۆژنامه‌فانا جمهوریه‌تی یاسمین جانگار گوتاره‌ک د ژماره‌یا ۱۳ ی چریا دوی سال ۱۹۸۹ به‌لافکر، ل ژیر ناڤی: ((ئوردیگیه‌کا نوی بۆ ئاواره‌یان دی هیته ئافاکرن))، ب درێژاهیا نوچه‌ی زانیاری دیارکرینه، ئوردیگیا نوی دی ل ده‌قه‌را یوزگات نیزی ئه‌نقهره بیت، ب کوژی ۹ ملیون دولارا، پشتی دانوستاندین به‌رده‌وام دناقه‌را حکومه‌تا تورکیا و نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی ل دور ره‌وشا ئاواره‌یین کورد ل تورکیا، ل دویف زانیاری رۆژنامه‌فانا جمهوریه‌تی ئوردیگیا نوی دی بۆ پتریا ئه‌وان ئاواره‌یان بیت یین تا میژویا ئه‌فرو دنافا ئوردیگیان دا، پیکده‌ین ژ ۳۰۶۰۰ ئاواره‌یان، سه‌رجه‌می ئه‌وان ل می‌ردین ۱۱۵۰۰ ئاواره، ل دیاربه‌کر ۱۲ هزار ئاواره و ل ئوردیگیا موشی ۷ هزار ئاواره، هه‌رچه‌نده هژمارا ئاواره‌یان به‌ره‌ف کیمبونی چویه پشتی ریکلاما لی‌بۆرینا گشتی یا ژ ئالی حکومه‌تا عیراق شه هاتیه‌کرن، حکومه‌تا تورکیا ئاماده‌یه ب کوژمین مه‌زن یین پاره‌ی به‌شداری دگه‌ل نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی بکه‌ت لی ب رێژه‌یه‌کا سنوردارکری بۆ باشتکرنا ره‌وشا ئاواره‌یین کورد، تا ئه‌فرو حکومه‌تا تورکیا کوژی ۵۲ ملیون لیری تورکی ل ئوردیگیان ئاواره‌یین کورد ل تورکیا خه‌رجکرینه (Cumhuriyet, 13/11/1989: 23429).

پشتی ره‌وشا ئاواره‌یان به‌ره‌ف خرابی چوی رۆژ بۆ رۆژی ل دویف گازی لی‌بۆرینا سه‌دامی چون رۆژناما جمهوریه‌ت د ۲ ژماره‌یین خو دا به‌حسی لی‌بۆرینا گشتی کر یا ژ ئالی سه‌دام حوسینی شه ده‌رکه‌فتی د ژماره‌یا خو یا ۱۱ ی ئاداری دا به‌حسی کونگری رۆژنامه‌فانی کر ی ژ ئالی ئه‌حمه‌د به‌هائه‌ل‌دینی به‌رپرسی ئه‌نجومه‌نی جیبه‌جیکرنی شه هاتیه‌گیران دیارکر لی‌بۆرینا گشتی ژ هه‌می که‌سان دگرت یین ئاواره‌بوین هه‌ر ژ سال ۱۹۸۵ و هه‌روه‌سا به‌رپرسی کوردستانی و ئه‌وه‌که‌سین بریارا سیداره‌دانی بۆ ده‌رچبو، (Cumhuriyet, 11/03/1989: 23187)، د ژماره‌یا ۱۶ ی ئاداری دا جمهوریه‌تی دوباره ریکلاما لی‌بۆرینی کر، ماوی لی‌بۆرینی ده‌سپێدکه‌ت ژ ۱۱ ی ئاداری تا ۱۱ گولانی، پشتی ریکلاما لی‌بۆرینی ب هزاره‌ها ئاواره‌یان ئوردیگیا بجه‌هیلان. (Cumhuriyet, 16/03/1989: 23192)

سالتین نه‌خۆشی و ناله‌باری دنافا ئوردیگیان تورکیا دا سه‌رکردین کوردان دگه‌ل به‌رپرسی نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی گه‌هشتنه بریارا شه‌گه‌راندنا ئاواره‌یان کورد ب گشتی ل ئوردیگیان تورکیا، هوشیار زیاری ئیک ژ به‌رپرسی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ ئازانسا رۆیته‌رز راگه‌هاند ((رێکخراوا ئاشتیا نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتیا کاروبارین په‌نابه‌ران تیچویا شه‌گه‌راندنا کوچبه‌رین کورد

ژ ئوردیگایین تورکیا و ئیرانی ب خو فه گرتیه، ههروهسا خوړاک و جل و بهرگ و پیتیشین ژيانا روژانه تا فه گهراندنا ئاوارهیان دئ دابینکته، ب هه فکاری دگهل رینکخراوا کوچ وکوچه ران IOM، ژ لایه کی دیتر تورکیا ئاماده بونا خو دیارکریه ژ پیتیشکرنا هاریکاریان بو فه گهراندنا ئاوارهیین کورد ل تورکیا، ههروهسا تورکیا دیارکر پروسیس ب شیوه کی بله زنا بیت، دبیت دو مه ها فه کیشیت (Cumhuriyet, 03/05/1992: 24318).

3. ههلوپستی وهلاتان بهرامبهر کوچبه ران ل دوپف به لافوکین روژناما جمهوریه:

ههلوپستی وهلاتین جیهانی هه مبهری ئاوارهیین کورد ل ئوردیگایین تورکیا یی رون و ئاشکرا نه بو، نه فه زی بو بهرژه و نه دین سیاسی-ئابوری یی وهلاتان بون دگهل عیراقی، لی وهلاتین مینا ویلایه تین ئیکگرتی یی ئه مریکا، بریتانی، سوید و ئه لمانیا هه ر ژ روژا ئیک یا ئاواره بونا ئاوارهیین ده رگه هیئ راگه هاندنا خو سه باره ت نوچه یی ئاوارهیین کورد فه کرن، لی ژ نه گهری نه دانا مافی په نابه ری ژ ئالی حکومه تا تورکی فه، نه کارین هه لوستی خو ب شیوه یه کی هه ره باش ده ریرن. د ژمارا 4 ی ئه یلولی دا ب درێژا هیا ده نگوباسی خه لیل نه بیله ر به حس ل هه لوپستی نوچه یی ئازانس و ئیزگین جیهانی ل دور فه حه واندنا ئاواره یان دکته، ژ نه وان زی:

- ئازانسا ئانادول (A-A) ژ زارده فی ئه ردوگان کوس و مه جید ئوزتونج ل دور بابته یی ئاواره یان ها ته ده نگ و دیارکر؛ تورکیا ئاواره فه حه واندن لی هه بونا ئاریشان و ئاسته نگان دئ دنا فا ئوردیگایان دا یا زیده بیت، ئاریشین گهرمکری ب تایبه تی ده فهر جهه کی چیا ییه به رده وام پلین گهرمی به ره ف نزمبونی دچن، ئوردیگایین ده مکی زیده تر ژ دو هه یهان شیانیت ئاکنجی کرنا ئاواره یان نین.

- ئازانسا (AP) ئاسوشیتد پریس یا ئه مریکی دیاردر وهرگرتنا ئاواره یی کورد ژ ئالی سه روکی تورکیا تورگوت ئوزالی فه که یسه کا سیاسیه، بو دوباره ده رچونا ئه وی برێژه یه کا ئیکجاریزه د هه لبرارتان دا ئه ف بریاره دایه.

- لی (BBC) ژ لایه کی به حس ل بارودوخ هه مواری باژیری ده وکی کر، ژ لایه کی دیتر فه هه لوپستی سه روک ئوزالی بلند نرخاند، تورکیا بتی ب شیوه یه کی مروفا یه تی ئاواره وهرگرتینه، نه گهر ده رگه هیئ تورکیا به ر ب ئاواره یان فه نه فه کربان دا بارودوخ ب شیوا زین زیده تر سنک بن (Cumhuriyet, 04/09/1988: 23999).

ههلوپستی وهلاتان ل ده سپنکی بهرامبهر ئاواره یان یی ب هیژ و ئاشکرا نه بو، لی روژناما جمهوریه ت ده رباره ی هه لوپستی وهلاتان زانیاری به لافکرینه، ل ژمارا 14 ی ئه یلول 1988 ژ ئازانسا اسوشیتود پریس و روبریز تیکستی ئاخفتنا شولتز وه زیری ده رفه یی ئه مریکا بهرامبهر لیژنا ئه نجومه یی پیران دا دیارکر، ژ نه ناجمی فه کولینا بالیوزین ئه مریکی ل ئوردیگایین ئاواره یی کورد ل تورکیا، گرو ف ل سه ر ب کارئینانا چه کی کیمیایی دژی کوردان د ئاماده نه، بریتانیا، وهلاتین ئیکگرتی یی ئه مریکی، ئه لمانیا، ئیتالیا، یابان، فنله ندا، سوید، نه رویج، دانیمارک و ئایسله ندا نه، چافه ری لیدوانا نه ته وه یی ئیکگرتی نه ب کارئینانا چه کی کیمیایی دژی کوردین عیراقی راگه هینیت (Cumhuriyet, 14/09/1988: 23009).

دیسان سه باره ت هه لوپستی وهلاتان بهرامبهر ئاواره یی کورد یی ها تینه حه واندن ژ ئالی حکومه تا تورکی فه؛ روژناما جمهوریه ت ل 16 ی ئه یلولی دنوچه یه کی تایبه ت دا به حس داخوازا نه ته وه یی ئیکگرتی کر، ده رباره ی هنارتنا تیمه کی ژ رینکخراوا خاچا سور بو ئوردیگایین ئاواره یان و نه ناجمانا چه ندین تیتستان بو ته که زکرنا ب کارئینانا چه کی کیمیایی دژی ئاواره یان، ههروهسا باوه رداریا نه ته وه یی ئیکگرتی بو تیتستین ژ ئالی تورکیا فه ها تینه نه ناجمان دیارکر. ب درێژا هیا نوچه ی جمهوریه تی به رسفا تورکیا هه مبهری داخوازا نه ته وه یی ئیکگرتی دیارکریه، د کونگره کی روژنامه فانی دا وه زیری ده رفه یی تورکیا (ئینال باتو) پیتنقیه وهلاتین جیهانی هه می باوه ریا خو ب تیتستین ها تینه نه ناجمان ژ ئالی بسپورتین تورکیا فه به یین پیچه وانه ی فی چه ندی پاشفه برنا تورکیا دئ هیته کرن، ههروهسا باتوی دیارکر (تورکیا یا ئاماده یه هه می ئاسانکاری

پیشکشی ئەوان وەلاتان بکەت ئەگەر ئاوارەیی کورد ب هەوین، تورکیا رەددەت تافی دەمی هیچ هاریکاریە ک بۆ ئاوارەیان ژ هەر وەلاتە کى نه هاتیه پیشکشی کون (Cumhuriyet, 16/09/1988: 23011).

شەبنەم ئەتلیاس رۆژنامەفانا جەمھوریەتی ل ئەمریکا دیارکەر: (ئەمریکا دیژیت: تورکیا د بریارا خو سەبارەت چەکی کیمیایی یی دژی ئاوارەیی کورد یا هەفدژە، د لێدانین خو دا ژ ئالیە کى باوەریە ک تەمام هەیه چەکی کیمیایی دژی کوردان هاتیه ب کارئینان، ژ ئالیە کى دیتەر فە ئوزالی بۆ تیلەفزیونا ABC دیارکەر، کو هیچ بەلگەیه ک نینه چەکی کیمیایی ل دژی ئاوارەیی کورد هاتیبەتە ب کارهینان (Cumhuriyet, 16/09/1988: 23011).

رۆژنامە جەمھوریەت زۆریە جارێ نوچەیی ل دور ئوردیگایی کوردان ل تورکیا ژ رۆژنامە و ئازانس و دەزگەهین راکەهاندا جیهانی فەدگوهاستن، لەورا هەلویستی وەلاتان بەرامبەر ئاوارەیان دیاردبو، رۆژنامە جەمھوریەت د ژمارا خو یا ۲۵ ی ئەیلوێ دا ب مانشیته کى سەرە کى ل ژیر نافی: (بەردەفکی کوردان: تورکیا سەرەدەریە ک خراب دگەل ئاوارەیان دکتە)) د پەيوەندیە ک تیلەفونی دا مەسعود بارزانی دگەل راکەهاندا نکاری ئازانسا ئاسوشیتد پریس (Associated Press) بەحس ل رەوشا سەختا ئاوارەیی کورد کەر ل تورکیا و چاوانیا سەرەدەریا حکومەتا تورکی هەمبەری کوردان کەر تیکستی گوتنا بارزانی پیکدەهات: ((ئارمانجا تورکی د ئەفی دەمی دا فەگەراندنا ئاوارەیی کوردە بو عیراق، رەوشا کوردان ژ ئالیی ساخەمی و خوراکى و جەئ ئاکنجى بوئی یا خرابە، ب دەهان زارو ژ سەرما دا مریه... زیدەبارى فەشارتە بەلگەیی ب کارئینان چەکی کیمیایی دژی کوردان، و فەگوهاستن نەخۆش و بریندارین چەکی کیمیایی ژ بنگەهین ساخەمی دنافا ئوردیگایان دا بۆ نەخۆشخانە هاتینە فەگوهاستن ب ریکا ئازانسا هەوە بانگی وەلاتین جیهانی دکتەم ب هەمو شیانین خو هاریکاریا ئاوارەیی کورد ل تورکیا بکەن)) (Cumhuriyet, 25/09/1988: 23020).

د ژمارا ۲۹ ی ئەیلوێ دا جەمھوریەتی نوچەیه ک بەلافکر، بەحسی کومبۆنا جورج شولتز وەزیری دەرڤە یی ئەمریکا و وەزیری دەرڤە یی روسیا ئیدوارد شەفەرنازە ل دور رەوشا کوچەران کەر، جەمھوریەتی دیارکەر ئەف کومبۆنە پشی بانگی بارزانی بۆ هاریکاریا ئاوارەیان ژ وەلاتان هەروەسا رەوشا وان یا سەخت دیارکری، دکونگرە کى رۆژنامەفانی دا بەحسی تیکستی کومبۆنا وەزیران کەر پیکدەهات ژ ((گرنگترین بەندین کومبۆنا مە ل دور رەوشا ئاوارەیان بۆ ل تورکیا، و باشتەرن رەوشا ئاوارەیی کوردە ل ئوردیگایی تورکیا، ژ ئالیە کى دیتەر داخواز ژ نەتەوہیی ئیکگرتی کەر بەلگە ب سەلمین ئەری چەکی کیمیایی دژی ئاوارەیی کورد هاتیه ب کارهینان، ب ریکا ئەنجامدانا تیتستان دنافا ئوردیگایی موش، و دیارە کەر و میردینی دا، هەروەسا داخوازا رازیونا تورکیا ل سەر ئەنجامدانا تیتستان دنافا ئوردیگایان دا بکەت)) (Cumhuriyet, 29/09/1988: 23024).

وەرگرتنا ئاوارەیی کورد ل فرەنسا دەسپیکر پشی سەرەدانا خانما میتران خیزانا سەروکی فرەنسا بۆ ئوردیگایی موش و میردین و دیارە کەر، ئاوارەیان داخوازا مافی پەنابەری ل وەلاتی فرەنسا خواست بو، ب شیوہیه کى رژد کار ل سەر وەرگرتنا بەشە کى بچوکی ژ ئاوارەیان کریه، رۆژنامە جەمھوریەت د ژمارەیا خو یا ۲ تەباخی نوچەیه ک بەلافکر، تیدا بەحسی وەرگرتنا ئاوارەیی کورد یی عیراق کەر ژ ئالیی فرەنسا فە، بدریژاھیا نوچەیا ۳۳۳ ئاوارە ئامادە کەر ژ ئوردیگایا میردینی بەرەف فروکخانا دیارە کەر ریککەفتن، سەرەرای نەبونا پاسپورت و ناسنامەیان سواری فروکین فرەنسی کەر، ل ژیر سەرپەرشتیا ۸ نوینەرین فرەنسی بەرەف فرەنسا ب ریککەر، عومەر عەبدوللا نوینەراتی ئاوارەیی بەرەف فرەنسا چوین دکر، ل دیارە کەر بۆ جەمھوریەتی دیارکەر، رەوشا مە ل وەرزی هاقینی دا ل ئوردیگایا میردین زور یا خراب بو، کیمیا ئافی و توالیت و سەر شوین هژمارە ک نەخۆشی و فایروسان پەیدا کریه تا وی رادە یی رێژا مرنی بلند بویه، لەورا چارەسەری بۆ ئاوارەیان وەرگرتنا ئەوانە ژ ئالیی وەلاتین جیهانی فە، بوچونا عومەر عەبدوللا یا وەکەهەفب دگەل یا سەفیری فرەنسا بۆ کاروبارین مروفاہیتی ل تورکیا، فیلیپ بیسا (Philippe Beassa) ی پشی دیتنا دیمەنین ئوردیگایا میردینی، رەوشا خراب یا ئاوارەیان پیتشی ب زیتین دەم ئاوارەیی کورد ل میردینی بەیتە فەگوهاستن بۆ فرەنسا و وەلاتین جیهانی، ب درێژاھیا لیدوانا خو بۆ جەمھوریەتی دیارکەر

ئاواريهين كورد دى ل دهقرا پيشهسازى ل پاشيا باژيرى كليرمون(Clermont) ل فرهنسا هينه ئاكنجيكردن Cumhuriyet, 02/08/1989: 23326).

رۆژناما جمهوريهت د ژمارهيا خو يا ۱۱ى شوباتي دا ل ژير نافي (توركيئا ههشكه نهجه داني دكهت) نوچهيهك بهلاقكر، بهحس ل سه ره دانا په رله مانتارين وهلاتين ئه وروپي كر بو نافي ئوردىگيا ديار به كرى ب مه به ستا نيزيك ديتنا رهوشا ئاواريهين كور ل ئوردىگايين توركيئا، ۵ په رله مانتارين سويسرى دگهل په رله مانتاره كى دانيماركى ب هه قالبه نديا والي ديار به كرى جه نكيژ بولوتى كر، رى ب رۆژنامه فانان نه هاته دان ديمه نين سه ره دانا شاندى ئه وروپي ب فه گوهرين، هانس فرانك ئيك ژه ندامين پارتا Sosyal Demokrat partisi پسارار رهوشا ئاواريهان ژ پوليسه كى ئوردىگايى كر لى ئه و رازى نه بو هيچ ليدوانه كى بدهت، پشتى ئوردىگا و ديمه نين سه ختين ئاواريهان ديتين، دكونگره كى رۆژنامه فاني دا به رسقا چه ندين پرسيارين جمهوريهت دا:

پ- بارودوخى ئاواريهان تا چ راده د ئاستى پيتشى دايه؟

ب: مينا زيندانه كا فه كرى ب نافي دكهين نه ك ئوردىگا، ههروهسا ب شيويهيه كى باش سه ره دانا مه نه هاته نه نجامدان ژ سه دهما چاقديريا ئه فسه رين تورك.

پ- چ جوهره كى هاريكريا دشانيت وهلاتين هه وه دانه پيشكيشى ئاواريهان بكه ن؟

ب: راگنهيلد پوهانكا ئه ندام په رله ماني سويسرى ژ پارتا Isvec Yeshil partisi د به رسقا خو دا دياركر هاريكاريين وهلاتين ئه وروپي دى ژ جل و بهرگ و خوراك و ده رمانان پيكهين زيده بارى هاريكاريين ماددى، ب ريكا ريكاخراوين نيڤ دهولهت دى هينه فريكرن، چونكه هيچ هاريارييه كا وهلاتين ئه وروپي بو ئاواريهان هنارتى نه هاته ديتن ل نافي ئوردىگيان.

بيرت ئه ريكسون ئه ندام په رله ماني سويسرى ژ پارتا Isvec komunist partisi رهوشا سه ختا ئاواريهان و نه هه ژمارتا ئه وان مينا په نابهر مه زنترين ههشكه نهجهيه حكومه تا توركيئا هه مبه رى كوردان دكهت، مافين ئاواريهان وهك مروف هاتينه بنپيكرن، ب ديتنا مه دقيت توركيئا به يته سزادان دا كو پتر يا وردو هشير بيت هه مبه ر پاراستنا مافين مروفان، و گه هشتنا ئه وان بو ئه نجمه ني ئه وروپي دا (Cumhuriyet, 11/02/1989: 23159)

رۆژناما جمهوريهت د ژماره يا ۲۰ى گولاني سه به رته هه لويسى وهلاتين جيهاني به رامبه ر ئاواريهين كورد ل ئوردىگايين توركيئا نوچهيهك بهلاقكر بهحس پيشنيارا هه قپشك يا دناقه را بارزاني و خانما دانييلا ميتران خيژانا سه روو فرهنسا ل دور وه رگرتنا په نابهر يا سياسى (مافي په نابهر ي) ب كوردن عيراقى يين ئاكنجى دناقا ئوردىگايين موش، ديار به كر و ميژدين دا، ب دريژاها نوچه ي سه روو پارتا ديموكراتى كوردستاني مه سعوود بارزاني سه ره دانا پارسى كرى، كومه كا كومبونان دگهل به رپرسين پارتين سياسى يين فرهنسا ههروهسا سياسه تمه دارين په يمانگه ها كوردى ل پارسى ئه نجام دايه، دكونگره كى رۆژنامه فاني دا مه سعوود بارزاني بهحس دىروكا هه موار كر يا ژئالي رژيما بهعس فه دژى كوردان دهاته ئه نجام دان، ژ سه دهما سياسه تا توند و به رده وام ب كارئينانا چه كين كيميائي دژى كوردان، ئه ندامين پارتا من توشى كاره ساتين مه زن بوينه، قه ستا توركيئا كر ب خوش حالقه هاتنه وه رگرتن، لى تا دىروكا ئه فرو هيچ مافه كى په نابهر ي ل توركيئا ب ئاواريهان نه هاته راسپاردن، ئه ف چه نده بو جهى دل گرانيا پتر ۴۰ هزار كوردان دناقا ئوردىگايين توركيئا دا، ژ ئاليه كى ديتر چه ندين جاران سه ركردايه تيا پارتى هه ولدايه مولهت ژ توركيئا ب خوازيت بو سه ره دانا ئوردىگايان لى نه هاتيه قه بولكرن ژ ئالي توركيئا فه.

هه فدهمى دىروكا كونگرى رۆژنامه فاني ي بارزاني، خانما ميتران دكونگره كى جودا ي رۆژنامه فاني دا ل پارسى، رۆژنامه فانين جمهوريهت دئاماده بون، داخوازا مافي په نابهر ي ژ توركيئا خواست بو كوردن ئاواره ي توركيئا بوين، خانما ميتران بابته گوتوپژ كر دگهل باليوژى توركيئا ل پارسى فيلته ر توركمه ني، توركمه ني دياركر تا توركيئا رازى نه بيت مافي په نابهر ي ب ئاواريهين كورد ب دتهت، هيچ وهلاته ك نكاريت كاره كى ئه نجام بدهت (Cumhuriyet, 20/05/1989: 23255)

ئەنجام:

- رۆژناما جەمھوریەت خودانا دیرۆکا چاخە کی یە و ژ نافدارترین رۆژنامەن دیرۆکا تورکیایە ژ دامەزراندنا کۆمارا تورکیا هەتا نەها ژ ب ئاوايەك رۆژانە یا بەردەوامە و تا نەها پتر ژ 35 هەزار ژمارە دەریخستینە. رۆژنامە ب درێژایا دیرۆکی گرنگی ب پێشەتاین سیاسی یێن کوردستانی ل هەر چار پارچان دایە.
- رۆژناما جەمھوریەت ب شیوەیەکی راستەوخو گرنگی ب هەوێن ئەنفالا نەدایە، تا هاتنا ئاوارەیی کورد بۆ سنوری تورکیا، و هەرگرتنا ئاوارەیان ژ ئالی تورکیا قە.
- د هەموو نۆچەیی خۆ دا رۆژناما جەمھوریەت ئاوارەیی کورد ب پەنابەر نافنە کرینە، پتریا جاران ناسناقی پێشمەرگە یان ئاوارە نافکرینە.
- پرسا کیمیا بارانکرنا کوردان ل دەقەرین بادینان ژ ئالی تورکیا قە گرنگیە کا زور پێ نەهاتیە دان، ژ ئالیەکی دیتەر قە رۆژنامی ژ بابهتی کیمیا بارانکرنا کوردان ب شیوەیەکی رێژەیی بەحس کرێ.
- رۆژناما جەمھوریەت دیارکریە ئوردیگیا میدین ژ ئالی خواندنی قە ژ ئوردیگیان دیتەر پێشکەفتیتر بو، لی ئوردیگیا دیارە کر ژ ئالی ئابور و جەمی خۆی جوگرافی ژ ئوردیگیان دیتەر باشتربو، ب شیوەیەکی بەرچاڤ ب نۆچەیی زور کیم گرنگی ب ئوردیگ موشی دایە، بارودوخی ئەوێ ژ ئوردیگیان میدین و دیارە کر زور خرابتریو.
- جاران رۆژنامە بەحس کیم و کاسی ئوردیگیان کرێ، و چاڤیکەفتن ئاوارەیان بەلافکرینە، لی جاران ژێ ژ سەدەما وی یەکی حکومەتا تورکی نەرازیبونا خۆ ژێ دیار نەکەت کاودانیت خراب یێن ئوردیگیان بەلافنە کرینە.

لیستای ژێدەرەن:

- حسین عوسمان کەلەش، (٢٠٢١) چارەنڤیس ئەنفالا بادینان و ئایانا پەنابەرەن ل ئوردیگیان تورکیا، سەنتەرێ قە کولینێن جینوسایدی- زانکویا دھۆک، دھۆک.
- خالد ئەحمەد بادی، (٢٠١٤) رۆژانێ چادەرگەها میدینی، چاپخانا خانی، دھۆک.
- خالد ئەحمەد بادی، (٢٠٢٢) کورد و ئاوارەبوون، چاپخانا پارێزگەها دھۆکی، دھۆک.
- طە بابان، (٢٠٠٢) عالم الكرد المرعب، الطبعة الثانية، مطبعة شفان، السليمانية.
- عەبدولباقی عەبدولرەحمان ئەحمەد، (٢٠٠٩) راستیێن ل دور پەنابەرێن کوردێن عێراق ل تورکیا، و: سەلاح هەروری، چاپخانا هاوار، دھۆک.
- مسعود بارزانی، (٢٠٢١): البارزانی والحركة التحررية الكوردية، الجزء الرابع (١٩٧٥-١٩٩٠) ثورة أيار، مطبعة روكسانا، أربيل.
- فوزیه عبدالله سعید، (٢٠١٦) آثار الحرب العالمية الثانية على القضية الكردية في كردستان العراق، كلية الاداب، جامعة الاسكندرية.
- عبدالرزاق، ولید احمد (٢٠٢٣) پێشەتاین سیاسی ل هەریما کوردستانی عێراق (١٩٩١-١٩٩٨) د رۆژنامەیا (جەمھوریەت) یا تورکیدا، کولێژا پەرەردا بنیات، زانکویا دھۆک.

Ahmed Salman, Dilan (2021), Iran-Irak Savaşının Mısır'ın Al-Ahram Gazetesine Yansımaları 1980-1988, VanYüzünü Yıl Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Türkiye.

Sami Karaoren(1999): Cumhuriyet yolunda Yunus Nadi, Ankara.

Cumhuriyet Gazetesi, 23/3/1988: 22839.
Cumhuriyet Gazetesi , 01/09/1988: 22996.
Cumhuriyet Gazetesi , 02/09/1988: 22997.
Cumhuriyet Gazetesi , 03/09/1988: 22998.
Cumhuriyet Gazetesi , 04/09/1988: 22999.
Cumhuriyet Gazetesi , 05/09/1988: 23000.
Cumhuriyet Gazetesi , 07/09/1988: 23002.
Cumhuriyet Gazetesi , 13/09/1988: 23008.
Cumhuriyet Gazetesi , 14/09/1988: 23009.
Cumhuriyet Gazetesi , 17/09/1988: 23012.
Cumhuriyet Gazetesi , 30/09/1988: 23025.
Cumhuriyet Gazetesi , 06/10/1988: 23031.
Cumhuriyet Gazetesi, 07/10/1988: 23032.
Cumhuriyet Gazetesi , 10/02/1989: 23058.
Cumhuriyet Gazetesi , 11/09/1988: 23006.
Cumhuriyet Gazetesi , 10/02/1989: 23158.
Cumhuriyet Gazetesi , 10/05/1989: 23245.
Cumhuriyet Gazetesi , 19/09/1988: 23014.
Cumhuriyet Gazetesi , 22/02/1989: 23170.
Cumhuriyet Gazetesi , 03/05/1989: 23240.
Cumhuriyet Gazetesi ,13/11/1988: 23429.
Cumhuriyet Gazetesi , 06/09/1989: 23361.
Cumhuriyet Gazetesi , 07/09/1989: 23362.
Cumhuriyet Gazetesi , 02/08/1989: 23326.
Cumhuriyet Gazetesi , 04/10/1988: 23029.
Cumhuriyet Gazetesi , 19/12/1988: 23005.
Cumhuriyet Gazetesi , 21/04/1989: 23228.
Cumhuriyet Gazetesi , 01/03/1991: 23896.
Cumhuriyet Gazetesi , 15/03/1991: 23910.
Cumhuriyet Gazetesi, 16/03/1991: 23911.
Cumhuriyet Gazetesi , 19/03/1992: 24275.
Cumhuriyet Gazetesi , 02/05/1989: 23239.
Cumhuriyet Gazetesi , 02/02/1990: 23510.
Cumhuriyet Gazetesi , 03/02/1990: 23511.
Cumhuriyet Gazetesi , 17/11/1988: 23073.
Cumhuriyet Gazetesi , 29/05/1989: 23264.
Cumhuriyet Gazetesi , 03/11/1989: 23338.
Cumhuriyet Gazetesi , 02/05/1989: 23239.
Cumhuriyet Gazetesi , 05/09/1988: 22999.
Cumhuriyet Gazetesi , 13/11/1989: 23429.

Cumhuriyet Gazetesi , 11/03/1989: 23192.
 Cumhuriyet Gazetesi , 16/03/1989: 23239.
 Cumhuriyet Gazetesi , 03/05/1992: 24318.
 Cumhuriyet Gazetesi , 14/09/1988: 23009.
 Cumhuriyet Gazetesi , 16/09/1988: 23011.
 Cumhuriyet Gazetesi , 25/09/1988: 23020.
 Cumhuriyet Gazetesi , 29/09/1988: 23024.
 Cumhuriyet Gazetesi , 11/02/1989: 23159.
 Cumhuriyet Gazetesi , 20/05/1989: 23255.

شعیبان، پەمزیا، رێکەفتی (2024/9/7).
 باڤی، حمید مجید، رێکەفتی (2024/9/8).
 کێستە، رزگار، رێکەفتی (2024/9/10).
 کێستە، ناصح، رێکەفتی (2024/9/16).
 دوتازانی، عبدالله ملا محمد، رێکەفتی (2024/9/20).

پەراوێز:

یونس نادى (Yunus Nadi): ل ساڵا ١٨٧٩ ل گوندی سەیدیلەر سەر ب باژیری فەتحیە سەر ب پارێزگەها موغلا ژ دایکبویە، ژ راگەهاندنکار و سیاسەتمەدارین تورک بو، د شەری سەرپەخۆیا تورکی ١٩١٩ دا رولی وی یی راگەهاندنی یی بەرچاڤ بو، زمانین تورکی، عەرەبی، فارسی و فرەنسی— دزانین، رۆژناما ((یەنی گون)) ئیکەم رۆژنامە بو دەریخستی، ژ دامەزرێنەرین سەرەکی یین سەرەکی یین رۆژناما جەمهوریەت بویە، ژیلی کاری رۆژنامەفانی و راگەهاندنی ژ ئەندامین ئەنجومەنی مەبعوسین ئوسمانی بویە، پشی راگەهاندنا کۆمارێ شەش جارەن بویە ئەندام ئەنجومەنی نیشتمانی یی تورکی ل ٢٨ی خەزەیرانا ساڵا ١٩٤٥ ل جنیف ژیا نا خۆ ژ دەستدایە.